

I. KRIZNI ŠTABOVI BOSANSKIH SRBA

**Dorothea Hanson
LRT**

**Istraživački izvještaj pripremljen za predmet
KRAJIŠNIK & PLAVŠIĆ (IT-00-39 & 40)**

30. juli 2002.

i

26. novembar 2004.

Krizni štabovi bosanskih Srba

Dorothea Hanson

30. juli 2002.
i 26. novembar 2004.

Sadržaj:

REZIME.....	3
ZAKONSKO UPORIŠTE KRIZNIH ŠTABOVA I RATNIH PREDSJEDNIŠTAVA.....	3
PRIPREMANJE E KRIZNIH ŠTABOVA – I KRIZA.....	4
UPUTSTVO OD 19. DECEMBRA 1991.....	6
UPUTSTVO ZA RAD KRIZNIH ŠTABOVA.....	10
RATNA PREDSJEDNIŠTVA I RATNA POVJERENIŠTVA.....	12
ULOGA KRIZNIH ŠTABOVA U DRŽAVI BOSANSKIH SRBA.....	15
VOJNA ULOGA KRIZNIH ŠTABOVA.....	21
AKCIJE KRIZNIH ŠTABOVA U SRPSKIM OPŠTINAMA.....	31
ZAKLJUČCI.....	36

Krizni štabovi bosanskih Srba

REZIME

1. Opštinski krizni štabovi bili su prvobitno organi stranke SDS /Srpska demokratska Stranka/ osnovani na osnovu tajnog uputstva rukovodstva SDS-a krajem 1991. Kako su se institucije SDS-a razvijale u organe države bosanskih Srba koja je bila u procesu nastajanja, tako su iz stranačke tajne na svjetlo dana izašli i krizni štabovi i proglasili se opštinskim organima vlasti srpskih opština koje su formirane na sličan način, po nalogima SDS-a.
2. Kao organi opštinske vlasti države bosanskih Srba, krizni štabovi su dobijali naređenja od regionalnih i republičkih organa države bosanskih Srba kojima su podnosili izvještaje o svom radu, a u krajnjoj liniji su bili odgovorni republičkom predsjedništvu. Kada je država bosanskih Srba formalno proglašena, ratna predsjedništva i ratna povjereništva zamijenila su neke krizne štabove, a republičko predsjedništvo je steklo još veću kontrolu nad ovim opštinskim organima.
3. Krizni štabovi su postojali i na regionalnom nivou, tj. nivou srpskih autonomnih oblasti (SAO) i Autonomne regije Krajina (ARK). Mnogo manje se zna o regionalnim kriznim štabovima, sa izuzetkom Kriznog štaba ARK, ali su oni kao i opštinski štabovi, odražavali koordinaciju stranke, vlade i oružanih snaga kako je zamišljena na najvišem nivou rukovodstva bosanskih Srba, dok su Savjet za nacionalnu bezbjednost i kasnije Republičko ratno predsjedništvo praktično funkcionisali kao krizni štab na republičkom nivou.
4. Obezbeđivanjem takve ključne koordinacije na opštinskom i regionalnom nivou, krizni štabovi su bili mehanizam kojim je rukovodstvo bosanskih Srba preuzimalo i održavalo kontrolu nad teritorijom. Oni su podržavali oružane jedinice u opštinama i omogućavali im, a u nekim slučajevima njima i vodili; provodili su politiku i proceduru prisilnog odlaska nesrba s teritorija koje je svojatala država bosanskih Srba.

ZAKONSKO UPORIŠTE KRIZNIH ŠTABOVA I RATNIH PREDSJEDNIŠTAVA

5. Koncept kolektivnog opštinskog predsjedništva s izuzetnim ovlaštenjima u slučaju rata ili neposredne ratne opasnosti već je postojao u zakonodavstvu SRBiH. U slučaju rata ili neposredne ratne opasnosti obrazuje se tijelo poznato kao predsjedništvo skupštine opštine, koje se sastoji od rukovodstva skupštine i nekoliko dodatnih članova, i koje djeluje u ime skupštine, po pitanjima u nadležnosti skupštine sve dok skupština ne bude mogla da se ponovo sazove i odobri akcije predsjedništva.
6. Ni u jednom od saveznih, republičkih ili pokrajinskih dokumenata SFRJ, koji su do danas pregledani, se ne koristi izraz "krizni štab" ili "ratno predsjedništvo", premda je ovaj drugi izraz pronađen u statutu opštine Prijedor od 1984.² Na odgovarajućem mjestu u statutu opštine Banje Luke od 1987. koristi se jednostavno izraz "predsjedništvo".³

¹ Ustav SRBiH, *Službeni list Socijalističke republike Bosne i Hercegovine* XXX, br. 4, ponedjeljak, 25. februara 1974. (0049-7420-0049-7707), član 273.

² *Službeni glasnik opštine Prijedor* XXI br. 7, četvrtak, 25. oktobra 1984. (P002-0412-P002-0468), član 267.

³ *Službeni glasnik opštine Banja Luka* XXVII, br. 5, 18. maja 1987, članovi 304 i 305 (B000-4148).

Interesanto je da su ovi članovi eliminisani iz amandamana na banjalučki statut od 1990. čime je praktično uklonjena pravna osnova za kolektivno predsjedništvo u toj opštini.⁴

7. Socijalističko zakonodavstvo je takođe predvidilo još jedno opštinsko tijelo s izuzetnim ovlaštenjima u slučaju vanrednog stanja, "komitete za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu". Ovim koordinacionim "operativno-političkim" komitetima garantovana su izuzetna ovlaštenja da mogu da djeluju, u skladu s politikom i stavovima Saveza komunista, ako kompetentni vladini organi nisu u mogućnosti da vrše svoje zadatke.⁵ To je u suštini značilo da bi, u slučaju strane okupacije, ti komiteti vodili pokret otpora. U tom smislu, njihovo članstvo je obuhvatalo opštinske rukovodioce ili predstavnike Saveza komunista, JNA, Teritorijalne odbrane i sekretarijata za narodnu odbranu i unutrašnje poslove.⁶

8. Ako je Srpska demokratska stranka zamijenila Savez komunista, može se smatrati da su krizni štabovi bosanskih Srba ličili na komitete za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu više nego opštinska predsjedništva u vanrednom stanju, i to kako u pogledu sastava tako i u pogledu uloge koju su sebi odredili. Stranka je povjerila kriznim štabovima da djeluju na vlastitu inicijativu, u skladu s politikom i stavovima SDS-a, sve dok ne budu u stanju da obezbijede uslove za funkcionisanje opštinskih organa nove države bosanskih Srba. Međutim, oni sami su, u skladu s politikom i stavovima SDS-a, bili u značajnoj mjeri odgovorni za stvaranje kriznih uslova i raspad redovnih organa opštinske vlasti.

PRIPREMANJE KRIZNIH ŠTABOVA - I KRIZA

9. Možda je SDS-u bila poznata zakonska osnova za opštinska ratna predsjedništva, ali su krizni štabovi koje je formirala bili namijenjeni samo srpskim opštinama, institucijama koje su i same bile tvorevina SDS-a. Pripreme SDS-a za srpske opštine, srpske krizne štabove i krizu koja će opravdati postojanje kriznih štabova, sve zajedno, odvijale su se u jesen 1991.⁷

10. Dana 18. oktobra 1991, šest dana prije osnivačke "Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine", Radovan Karadžić je u SDS-u proglasio vanredno stanje, koje je uključivalo i 24-časovno dežurstvo.⁸ Članovi Glavnog odbora obavijestili su opštinske i

⁴ Službeni glasnik opštine Banja Luka XXX br. 8, 19. septembra 1990, član 19 (0219-2641-0219-2644).

⁵ Zakon o opštenarodnoj odbrani SRBiH iz 1984, članovi 98, 99 (0219-2661-0219-2708).

⁶ Zakon o opštenarodnoj odbrani SRBiH iz 1984, član 104 (0219-2661-0219-2708).

⁷ ARK: Jedan član vlade ARK je čak izjavio: "Volio bih da tih(kriznih) štabova uopšte nije ni bilo, jer da ih nije bilo, ne bi bilo ni ove krizne situacije." "Možemo bez Kriznog štaba", Glas 9. jula 1992. (0095-1908-0095-1909, engl. 0110-9922-0110-9922).

⁸ Dokazi o Karadžićevoj naredbi i izvršavanju te naredbe od strane opštinskih odbora SDS-a, uključuju:

Zavidovići: Karadžićev telegram upućen SDS-u Zavidovići, 18. oktobra 1991. kojim se naređuje "vanredno" stanje za sva tijela, članove i funkcionere SDS-a. (0031-7417-0031-7417)

Donji Vakuf: Karadžićev telegram upućen Opštinskom odboru SDS-a Donji Vakuf, 18. oktobra 1991, kojim se nameće vanredno stanje svim organima SDS-a. (0104-6075-0104-6075, engl. 0110-8113-0110-8113)

Novi Travnik: Faks Opštinskog odbora SDS-a upućen Glavnom odboru SDS-a, 19. oktobra 1991, kojim se potvrđuje uvođenje vanrednog stanja. (0031-7397-0031-7397, engl. 0110-6575-0110-6575)

Odžak: Faks Opštinskog odbora SDS-a upućen Glavnom odboru SDS-a, 20. oktobra, kojim se potvrđuje uvođenje vanrednog stanja. (SA02-2812-SA02-2812, engl. 0304-6958-0304-6958).

Sarajevo: Odbor SDS-a grada Sarajeva naglašava da pošto je predsjednik SDS-a BiH proglasio vanredno stanje prvog stepena, treba da uvedemo dežurstva. Zapisnik sa sastanka Gradskog odbora SDS-a Sarajevo, 27. novembra 1991. (SA02-3360-SA02-3366, engl. 0305-3022-0305-3028)

lokalne odbore SDS-a da se pod novim okolnostima rad SDS-a nastavlja drugačije.⁹ Karadžić je obrazložio vanredno stanje kad se sastao sa (srpskim) predsjednicima skupština opština 26. oktobra 1991. u Banjoj Luci i objasnio da će pripreme za rat uključiti osnivanje lokalnih štabova ili komandi.¹⁰

11. Karadžićevo uputstvo da se formiraju lokalni štabovi odmah su sproveli neki lokalni rukovodioci SDS-a. Najmanje dva opštinska odbora osnovala su krizne štabove u to vrijeme, očigledno na osnovu uputstava dobijenih iz centra.¹¹ Dana 21. novembra 1991. na 2. sjednici Skupštine bosanskih Srba, predstavnik iz Laktaša se hvalio da je mobilisao Ratno predsjedništvo od 11 članova i pozvao Karadžića da naredi osnivanje ratnih predsjedništava u svim opštinama Krajine.¹²

12. Već u jesen 1991. SDS je u nekim mjestima proglasila osnivanje srpskih opština. Dana 11. decembra 1991. Skupština bosanskih Srba preporučila je da članovi SDS-a koji su delegati u skupštinama opština formiraju srpske opštine, čak i u onim opštinama u kojima se "preglasavanjem nameću odluke protivne interesima srpskog naroda", tj. gdje su Srbi u manjini ili ne kontrolišu skupštinu.¹³

UPUTSTVO OD 19. DECEMBRA 1991.

13. Rukovodstvo SDS-a slijedilo je preporuku Skupštine od 11. decembra 1991. s detaljnim tajnim uputstvima za osnivanje srpskih opština i kriznih štabova, "Uputstva o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim

⁹ Primjeri kako su članovi Glavnog odbora SDS-a informisali niže odbore o novim uslovima u stranci :

Rajlovac (Novi Grad): Jovan Jovanović iz Glavnog odbora SDS-a prenio je lokalnom odboru SDS-a Alipašino polje (Novi Grad, Sarajevo) "metode rada SDS-a u datim uslovima". Takođe je dodao da SDS mora prodrijeti u svaku srpsku kuću i angažovati svakog Srbina kako bi se osiguralo da svi Srbi ostanu u jednoj državi. Zapisnik izborne skupštine mjesnog odbora "Jedinstvo", 20. oktobra 1991. (SA02-4313-SA02-4315).

Sarajevo: Na sjednici Gradskog odbora SDS-a Sarajevo, Jovo Jovanović iz Glavnog odbora SDS-a rekao je Gradskom odboru da "će se vrlo brzo izvršiti regionalizacija i za teritorije sa većinskim srpskim narodom i gdje su Srbi vlasnici nekretnina formiraće se srpski organi vlasti". Zapisnik sa sastanka Gradskog odbora SDS-a Sarajevo, 27. novembra 1991. (SA02-3360-SA02-3366, engl. 0305-3022-0305-3028).

¹⁰ **SDS:** Faks "NAREDBA SDS SARAJEVO" 29. oktobra 1991. (0050-7147-0050-7147, engl. 0050-7148-0050-7148).

¹¹ **Bosanski Petrovac:** Dana 24. oktobra 1991. SDS je glasao da se obrazuje krizni štab. Zaključci Opštinskog odbora SDS-a Bosanski Petrovac od 24. oktobra 1991. (0091-5254-0091-5254, engl. 0300-0011-0300-0011).

Bratunac: Dana 19. oktobra 1991. Miroslav Deronjić obavijestio je rukovodstvo opštinskog odbora SDS-a o politici i uputstvima sa "proširene sjednice" Glavnog odbora SDS-a održane prethodne noći u Sarajevu; odmah je predloženo članstvo opštinskog kriznog štaba i Krizni štab Bratunca je održao svoju prvu sjednicu 26. oktobra 1991. Zapisnici sa sastanaka SDS-a Bratunac 1990. i 1991. (0219-2549-0219-2640); vidi takođe Zapisnik sa sastanka Predsjedništva opštinskog odbora od 19. oktobra 1991. (0219-2618) i Zapisnik sa prvog sastanka Kriznog štaba od 26. oktobra 1991. (0219-2620).

Ključ: Opštinski odbor SDS-a takođe je pripremao planove za štabove civilne zaštite SDS-a prije decembra 1991. na osnovu ranijih uputstava SDS-a od februara 1991, "Radni dokument" o civilnoj zaštiti SDS-a, februar 1991. (SA02-9148-SA02-9152, engl. 0304-6048-0304-6052). Vidi "Opštinski štabovi civilne zaštite SDS-a " Ključ (0057-4382-0057-4407, engl. 0302-3558-0302-3572) i Procjenu opšte i vojno-političke situacije u opštini Ključ, koja se na to odnosi (0034-9558-0034-9572).

¹² **Skupština:** Stenografske zabilješke sa 2. sjednice Skupštine bosanskih Srba od 21. novembra 1991. SA01-1999-SA01-2054, eng. 0093-0291-0093-0342, str. 45

¹³ **Skupština:** "PREPORUKA O OSNIVANJU SKUPŠTINA OPŠTINA SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI" br. 02-53/91, od 11. decembra 1991. (0049-7243-0049-7254, engl. 0044-8141-0044-8170, str. 25).

okolnostima (u daljem tekstu: Uputstvo od 19. decembra 1991.)¹⁴ Ova uputstva rukovodstvo SDS-a podijelilo je opštinskim liderima SDS-a, koji su ih onda prenijeli opštinskim odborima.¹⁵ Prva stranica dokumenta pokazuje da ga je izdao Glavni odbor SDS-a, dok je na poslednjoj stranici otkucan potpis "Krizni štab SDS-a BiH", što predstavlja jednu od prvih indikacija o postojanju kriznog štaba na republičkom nivou.

14. U Uputstvu od 19. decembra 1991. izlažu se pripreme, u dvije odvojene faze, za preuzimanje vlasti u bazi i podjelu BiH na etničkoj osnovi. Opštine u kojima su dominirali Srbi ili SDS, koje se u Uputstvima nazivaju Varijanta A, trebalo je da prestanu poštovati zakone SRBiH i da slijede naređenja paralelnih srpskih vlasti. U oblastima sa srpskom manjinom, Varijanta B, SDS je trebalo da podijeli postojeću opštinu i da stvori nove, isključivo srpske opštinske institucije u naseljima sa srpskom većinom. Nema vremenskog rasporeda za prelazak na "drugi stepen". Umjesto toga, po naredbi predsjednika SDS-a navedene mjere je trebalo da se primjenjuju "prema za to posebno utvrđenoj tajnoj proceduri" koja treba naknadno da se utvrdi.

15. I opštinama Varijante A i opštinama Varijante B naređeno je da odmah osnuju krizne štabove. Navodeći članstvo kriznih štabova, Uputstvo od 19. decembra 1991. pobrinulo se da krizni štabovi i srpske opštine budu povezani sa stranačkim centrom SDS-a preko Skupštine bosanskih Srba i Glavnog odbora SDS-a. Prema ovom dokumentu, na čelu kriznog štaba bio je predsjednik opštinskog odbora SDS-a, koji je u većini opština sa srpskom većinom bio i predsjednik skupštine opštine. Krizni štab je uključivao elitu SDS-a i one koji su bili povezani sa stranačkim centrom: sekretarijat opštinskog odbora SDS-a,¹⁶ opštinske poslanike u Skupštini bosanskih Srba i članove Glavnog odbora SDS-a iz te opštine. Članovi Glavnog odbora bili su članovi, a ponekad i predsjednici, opštinskih kriznih štabova, što je bio slučaj barem u Bosanskoj Gradišci, Bosanskoj Krupi, Bosanskom Petrovcu, Brčkom, Foči, Ilijašu, Novom Sarajevu, Prijedoru, Rogatici, Vlasenici i Vogošći.

16. Krizni štabovi su zamišljeni da funkcionišu kao vlada u sjenci,¹⁷ tako da Uputstvo od 19. decembra nalaže da krizni štabovi treba da uključuju i sve one članove SDS-a koji već imaju vodeće položaje u postojećim opštinskim organima vlasti. Zavisno od rezultata opštinskih izbora od novembra 1990., funkcije koje je držao SDS mogle su obuhvatati predsjednika skupštine opštine ili predsjednika izvršnog vijeća opštine, načelnika stanice javne bezbjednosti ili načelnika policije, komandanta ili načelnika opštinskog štaba TO-a, sekretara opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu ili druge funkcije vlasti iz tog sekretarijata. Ako SDS nije uspio da rasporedi svoje ljude na te funkcije, onda je u kriznom

¹⁴ SDS: "UPUTSTVA O ORGANIZOVANJU I DJELOVANJU ORGANA SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI U VANREDNIM OKOLNOSTIMA", 19. decembra 1991. br. 47, SA03-0028-SA03-0036, br. 93, SA03-2072-SA03-2082. br. 96, 0025-2738-0025-2747; 0060-8967-0060-8977; 0094-3166-0094-3175; 0227-9644-0227-9653. br. 100, 0018-4274-0018-4283; 0027-0657-0027-0666; 0027-3358-0027-3377; SA04-2033-SA04-2042. br. 101-3, 0084-7302-0084-7307. br. 104, 0060-6883-0060-6894; 0106-5629-0106-5638; SA02-2339-SA02-2346. engl. 0027-0650-0027-0656.

¹⁵ Vidi primjer **Bratunac**: Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a, 23. decembra 1991. (0219-2721, u Knjizi zapisnika sa sastanaka Opštinskog odbora SDS-a Bratunac 1991-1995, 0219-2709-0219-2805). Takođe **Prijedor**: Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a i kluba poslanika SDS-a, 27. decembra 1991. (0063-3832-0063-3834, engl. 0301-6080-0301-6082).

¹⁶ Sekretarijat opštinskog odbora SDS-a sastojao se od predsjednika, potpredsjednika i sekretara.

¹⁷ **Prijedor**: Jedan član kriznog štaba, opisujući preuzimanje vlasti, rekao je: "Mi smo i ranije formirali takozvanu vladu u sjenci." Radio Prijedor, 29. april 1995. (0100-8949-0100-8956, engl. 0208-9296-0208-9304, str.7)

štabu trebalo da budu stranački kandidati za te funkcije. Uputstvo od 19. decembra 1991. dalje nalaže da krizni štabovi treba da sarađuju s komandama i štabovima JNA.

17. Na taj način je krizni štab postao "vlada u sjenci" u onim opštinama u kojima Srbi još nisu bili proglasili svoju vlastitu srpsku opštinu. Čak i tamo gdje su Srbi bili većina i osnovali srpsku opštinu, krizni štab je osiguravao da opštinska vlast ima svoj vlastiti unutrašnji stranački krug s tijesnim vezama sa centralom SDS-a, čak je povremeno izgledalo da od redovnog stranačkog opštinskog rukovodstva preuzima funkciju rukovođenja.¹⁸

18. Opštinski odbori SDS-a djelovali su prema Uputstvu od 19. decembra 1991. i osnovali krizne štabove SDS-a.¹⁹ Kad je Veljko Kondić, predsjednik Opštinskog odbora SDS-a Ključ, informisao Odbor o Uputstvu od 19. decembra 1991, rekao je: "Svi organi će biti obavezni da se ponašaju u skladu sa Uputstvom...Znači svi prijedlozi i zadaci u Uputstvu prihvataju se u cijelosti", iako svi prisutni članovi nisu imali pristup Uputstvu u cjelini. I zaista jedan član je rekao da može prihvatiti Karadžićeve prijedloge, a da ih i ne pogleda.²⁰ Ova Uputstva su kasnije takođe citirana kao zakonski osnov za akcije kriznih štabova i drugih organa SDS-a, kao što su proglašenja srpskih opština ili odluka Kriznog štaba Trnovo da stan jednog Muslimana dâ Srbinu.²¹

¹⁸ Vidi npr. **Novo Sarajevo**: Članstvo SDS-a se žalilo u martu 1992. da je Krizni štab preuzeo sve funkcije opštinskog stranačkog rukovodstva: "Da li smo svi mi članovi Kriznog štaba ili smo članovi SDS? Da li će Krizni štab izaći na sljedeće višestranačke izbore ili će to biti naša stranka...Da li je nama članovima stranke predsjednik šef Kriznoga štaba ili nam je predsjednik Opštinskog odbora?" Zapisnik sa sastanka lokalnih odbora SDS-a Novo Sarajevo, 3. i 23. februara 1992. (SA02-2409-SA02-2418).

¹⁹ Krizni štabovi osnovani prema Uputstvu od 19. decembra 1991.:

22. decembra 1991: **Zvornik** formira Krizni štab, "Zaključci" Opštinskog odbora SDS-a, 22. decembra 1991. (0132-8358-0132-8359)

23. decembra 1991: **Ključ** formira krizni štab, čita se dio Uputstva od 19. decembra 1991. Zapisnik sa sastanka Izvršnog odbora, 23. decembra 1991. (0091-4528-0091-4532, engl. 0092-4117-0092-4119).

24. decembra 1991: **Bosanska Krupa** formira krizni štab "u skladu sa Uputstvom o formiranju kriznih štabova na teritoriji BiH". Zapisnik sa sastanka Opštinskog izvršnog odbora, 24. decembra 1991. (0059-0170-0059-0171, engl. 0190-1474-0190-1475).

24. decembra 1991: **Gradski SDS Sarajeva** formira krizni štab, uključujući članove Glavnog odbora SDS-a i dodjeljuje "pojedinačne dužnosti u skladu sa Uputstvom o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednom stanju, prema Varijanti B, prvi stepen." Spisak članova Kriznog štaba, 24. decembar 1991. (SA02-6744-SA02-6744).

27. decembra 1991: **Prijedor** formira krizni štab, čita se iz Uputstva od 19. decembra 1991. Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a i Kluba poslanika SDS-a, 27. decembra 1991. (0063-3832-0063-3834, engl. 0301-6080-0301-6082).

27. decembra 1991: **SDS Trnovo** odlučuje da formira Krizni štab prema Uputstvu od 19. decembra 1991. Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a, 27. decembra 1991. (0228-0489-0228-0491, engl. 0303-9809-0303-9810).

15. januara 1992: **Sanski Most** formira "Ratni štab opštine". Rezime aktivnosti i dobara SDS-a Sanski Most. (0047-2393-0047-2400, engl. 0110-7730-0110-7735).

Februar 1992: **Bosanski Brod** formira krizni štab "prema instrukcijama iz Sarajeva." "Srpska država je realnost", *Posavska zora*, 11. januara 1995. (0208-3724-0208-3724, engl. 0304-4655-0304-4659).

Novo Sarajevo: U bilješkama sa sastanka Opštinskog odbora Novo Sarajevo piše da će "Opštinski odbor SDS-a formirati Krizni štab" i u njima se navodi članstvo kao što je to utvrđeno u Uputstvu od 19. decembra 1991. Spisak članova Sekretarijata Opštinskog odbora SDS-a (SA02-2402-SA02-2402).

Novo Sarajevo: Grbavica SDS primjećuje da je Krizni štab formiran u skladu s uputstvima Glavnog odbora SDS-a. Zapisnik sa sastanka lokalnog odbora SDS-a Grbavica, 27. januara 1992. (SA02-7843-SA02-7846).

²⁰ **Ključ**: Zapisnik sa sastanka Izvršnog odbora Opštinskog odbora SDS-a, 23. decembra 1991. (0091-4528-0091-4532, engl. 0092-4117-0092-4119, str. 1).

²¹ Primjeri pozivanja i oslanjanja na Uputstvo od 19. decembra 1991.:

19. Uputstvo od 19. decembra 1991. ne govori konkretno o formiranju regionalnih kriznih štabova. Prvo pominjanje regionalnih kriznih štabova koje je do danas pronađeno je iz februara 1992, približno u vrijeme kad se pojavljuju dokazi o aktiviranju "drugog stepena" naznačenog u Uputstvu od 19. decembra 1991.²² Dana 24. februara 1992, Izvršni odbor SDS-a odredio je "koordinatora" za svaki SAO (uključujući i ARK).²³ Jedna od dužnosti ovih koordinatora bila je da se uključe u rad regionalnih kriznih štabova.

Skupština: Karadžić se pozvao na Varijantu A i B u svom retrospektivnom govoru o ratu 1995. Audio snimak 50. sjednice Skupštine bosanskih Srba, 15-16. aprila 1995, Karadžićev govor 2. dana zasjedanja. (0084-5781-0084-6113, eng. 0096-9864-00969880, str.2)

Bosanska Krupa: Krizni štab je naredio mobilizaciju rezervne policije "na osnovu Uputstva o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednom stanju", "Naredba" 26/92, 5. aprila 1992. (0059-0173-0059-0173, engl. 0190-1476-0190-1476).

Bosanski Petrovac: Sekretarijat SDS-a naređuje da se Uputstvo od 19. decembra 1991. prekuca u sedam primjeraka i da svakom članu. Zapisnik sa sastanka Sekretarijata SDS-a, 26. decembra 1991. (0091-5209-0091-5210, engl. 0302-8568-0302-8570).

Bratunac: Dana 23. decembra 1991. Opštinski odbor SDS-a Bratunac razmotrio je "materijal od Predsjedništva SDS-a iz Sarajeva" i zaključio da "za nas je predviđena Varijanta B, II stepen organizovanja...Donijeta je odluka o formiranju kriznog štaba, koji treba odmah da počne sa radom." Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a Bratunac, 23. decembra 1991. (0219-2721, Knjiga zapisnika sa sastanaka SDS-a Bratunac 1991-1995, 0219-2709-0219-2805).

Donji Vakuf formira srpsku opštinu "u skladu" s članom 4 Uputstva od 19. decembra 1991, "ODLUKA O OSNIVANJU SRPSKE OPŠTINE DONJI VAKUF", br. 1/92. 15. februar 1992. (0040-3887-0040-3888, engl. 0303-4770-0303-4771).

Ilidža osniva srpsku skupštinu opštine "u skladu s datim instrukcijama Srpske demokratske stranke BiH (Glavni odbor), broj 079 od 19. decembra 1991..." "ODLUKA O PROGLAŠENJU SRPSKE SKUPŠTINE OPŠTINE ILIDŽA", broj 6/92, 3. januara 1992. (SA02-4139-SA02-4140, engl. 0304-5063-0304-5064)

Prijedor: Sastanak je otvorio Mišković Simo, predsjednik Opštinskog odbora SDS-a Prijedor, upoznavši prisutne s Uputstvom Skupštine srpskog naroda u BiH." Zapisnik sa sastanka poslanika opštinske sekcije za vojna pitanja Prijedora (u Knjizi zapisnika Opštinskog odbora SDS-a Prijedor, 0102-1504-0102-1686, engl. 0091-6336-0091-6464, str. 100).

Rogatica je osnovala srpsku skupštinu opštine 26. decembra 1991. "po Uputstvu Glavnog odbora SDS-a". Izvještaj o radu skupštine opštine, broj 01/1-012-54/93, 1. oktobra 1993. (0215-9608-0215-9637, str. 3).

Trnovo: Krizni štab "RJEŠENJE", br. 01-01, 19. jula 1992. (0227-7821-0227-7827).

Tuzla proglašava srpsku opštinu Tuzla "na osnovu člana 4 Uputstva o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednom stanju, od 19. decembra 1991." "ODLUKA O OSNIVANJU SRPSKE OPŠTINE TUZLA", 3.marta 1992. (SA04-2208-SA04-2209, engl. 0303-6251-0303-6252).

Zvornik proglašava srpsku opštinu Zvornik "na osnovu člana 4 Uputstva o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednom stanju, od 19. decembra 1991." "Odluka o osnivanju Srpske opštine Zvornik", broj 01-1/91, 27. decembra 1991. (0213-2449-0213-2450).

²² Dokazi o naredbi da se aktivira "drugi stepen":

Bosanski Petrovac: Bilješke o Karadžićevom govoru na sastanku SDS-a, 14. februara 1992. (0059-2531 u glasniku SDS-a Bosanski Petrovac 0059-2512-0059-2646).

Bratunac: Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a Bratunac, 24. februara 1992. (0219-2723-0219-2725, u Knjizi zapisnika sa sastanaka SDS-a Bratunac 1991-1995, 0219-2709-0219-2805).

Prijedor: Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a Prijedor, 17. februara 1992. (Knjiga zapisnika sa sastanaka Opštinskog odbora SDS-a Prijedor, 0102-1504-0102-1686, engl. 0091-6336-0091-6464, str. 122).

²³ **ARK i SAO:** Odluka Izvršnog odbora SDS-a kojom se Rajko Dukić imenuje za koordinatora za SAO Semberija i Birač, br. 522-02/92, 24. februar 1992. (SA00-6717-SA00-6717); Odluka Izvršnog odbora SDS-a kojom se Radislav Vukić imenuje za koordinatora za SAO Krajinu, br. 521-02/92, 24. februar 1992. (SA00-6720-SA00-6720, engl. 0301-7821-0301-7821); Odluka Izvršnog odbora SDS-a kojom se Vojo Krnić i Radomir Nešković imenuju koordinatore za SAO Istočna Hercegovina, br. 524-02/92, 24. februar 1992. (SA00-6721-SA00-6721, engl. L000-3168-L000-3169); Odluka Izvršnog odbora SDS-a kojom se Jovo Šarac i Milovan Žugić imenuju za koordinatore za SAO Romaniju, br. 525-02/92, 24. februar 1992. (SA00-6722-

20. Tako su i regionalni i opštinski krizni štabovi prvobitno bili stranački organi, njihov rad je od početka koordiniran s politikom i planovima najvišeg rukovodstva SDS-a. Opštinski krizni štabovi dobijali su naredbe od rukovodstva SDS-a preko Glavnog odbora, Skupštine bosanskih Srba ili direktnim pristupom Karadžiću, Momčilu Krajišniku i drugima i njima su podnosili svoje izvještaje.²⁴ Međutim, kako su organi i institucije SDS-a imali sve više pretenzija na novu državu bosanskih Srba, tako su se i krizni štabovi SDS-a iz stranačke tajnovitosti pojavili u javnosti.

21. Na 14. sjednici Skupštine bosanskih Srba, održanoj 27. marta 1992. Karadžić je rekao poslanicima: "Čim dođete u svoje opštine, morate odmah hitno formirati krizne štabove"²⁵. Ponovio je Uputstvo od 19. decembra 1991. kad je naveo da u kriznim štabovima treba da budu rezervni oficiri, te da predsjednici opština i izvršnih odbora treba da imaju najviše položaje. Naglasio je da krizni štabovi treba da služe "isključivo u odbrambene svrhe". Krizni štabovi treba da budu formirani "s punim ovlaštenjima skupština". Ako predsjednik skupštine opštine odbaci njihov prijedlog, "ako ne žele tako da postupe, onda ih valja upozoriti," rekao je Karadžić. Ova uputstva su signalizirala prelazak sa stranačkih na vladine krizne štabove. Ona takođe ukazuju na to da nisu svi opštinski odbori SDS-a bili u stanju da slijede Uputstvo od 19. decembra 1991.

22. Prelazak sa stranačkih na vladine organe završen je 4. aprila 1992, kad je Karadžić kao predsjednik, ne SDS-a već Savjeta za nacionalnu bezbjednost, naredio aktiviranje kriznih štabova.²⁶ Kao što je gore navedeno, sam Savjet za nacionalnu bezbjednost počeo je da djeluje kao javni, vladin ekvivalent prethodno tajnom kriznom štabu SDS-a na republičkom nivou.

23. Kao što se stranka na republičkom nivou razvila u vladu RS-a početkom 1992, isto tako su se i krizni štabovi promijenili iz "kriznih štabova SDS-a" u "krizne štabove srpskih opština", a da pri tome, međutim, nisu mijenjali svoje članstvo ili politiku. Mnogi obični ljudi su po prvi put čuli za krizne štabove u aprilu 1992, nakon Karadžićevog naređenja o

SA00-6722, engl. L000-3170-L000-3171); Odluka Izvršnog odbora SDS-a kojom se Jovo Jovanović i Milivoje Prijić imenuju za koordinate za grad Sarajevo, br. 526-02/92, 24. februar 1992. (SA00-6742-SA00-6742, engl. L000-3166-L000-3167); Odluka Izvršnog odbora SDS-a kojom se Simo Mihić i Slobodan Babić imenuju za koordinate za SAO Sjeverna Bosna, br. 523-02/92, 24. februara 1992. (SA02-3605-SA02-3605).

²⁴ Primjeri naređenja centralnih organa SDS-a:

SDS: Uputstvo od 19. decembra 1991: Pismo sekretara Izvršnog odbora SDS-a BiH, broj 578-02/92, 31. maja 1992. (0108-8782-0108-8782, engl. 0301-7151-0301-7151).

SAO: Odluke Izvršnog odbora SDS-a od 24. februara 1992. (SA00-6717-SA00-6717; SA00-6720-SA00-6720; SA00-6721-SA00-6721; SA00-6722-SA00-6722; SA00-6742-SA00-6742; SA02-3605-SA02-3605).

Primjeri podnošenja izvještaja centralnim organima SDS-a:

Bijeljina: Teleks Kriznog štaba SDS-a Bijeljina upućen Glavnom odboru SDS-a, 1. aprila 1992. (0075-0001-0075-0004, engl. 0302-0693-0302-0693).

Novo Sarajevo: Opštinski odbor SDS-a tvrdi da je "Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine formirala Krizni štab i ona treba da raspravlja o radu Kriznog štaba." (Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a Novo Sarajevo, 28. februara 1992, 0220-3983-0220-3984).

Živinice: Februara 1992. Krizni štab SDS-a poslao je apel Krajišniku i Karadžiću, između ostalih, da pomognu da se riješi kriza srpske blokade puteva. Faks Opštinskog odbora SDS-a koji je upućen Karadžiću i Krajišniku, između ostalih, br. 76/92, 24. februara 1992. (SA02-4584-SA02-4585).

²⁵ Skupština: Zapisnik sa 14. sjednice Skupštine bosanskih Srba, 27. marta 92. (0090-8340-0090-8381, engl. 0092-6762-0092-6786).

²⁶ SNB: Saopštenje za štampu Savjeta za nacionalnu bezbjednost, 4. aprila 1992, 0058-3805.

“aktiviranju”, kada su se krizni štabovi pojavili u javnosti svojatajući vlast kao opštinske vlade, a da pri tome nisu pominjali svoje prethodno tajno stranačko postojanje. Moguće je da u nekim opštinama krizni štabovi nisu uopšte bili formirani do aprila 1992, ali su čak i one slijedile model dat u Uputstvu od 19. decembra 1991.²⁷

1. UPUTSTVO ZA RAD KRIZNIH ŠTABOVA

24. Novonastali organi države bosanskih Srba proklamovali su svoju vlast nad opštinskim kriznim štabovima. Dana 22. aprila 1992. Savjet za nacionalnu bezbjednost preporučio je vladi da imenuje opštinska ratna predsjedništva i ratne izvršne odbore.²⁸ Dana 26. aprila 1992. vlada RS izdala je Uputstvo za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama (u daljem tekstu “Uputstvo za rad kriznih štabova”).²⁹ U skladu sa ovim Uputstvima, trebalo je da krizni štabovi preuzmu sve prerogative i funkcije skupština opštine, kad god ove nisu bile u stanju da se sastanu:

Krizni štab koordinira funkcije vlasti radi odbrane teritorije, bezbjednosti stanovništva i imovine, uspostavlja vlasti i organizacije svih drugih tokova života i rada... Krizni štab svoj rad temelji na ustavnim i zakonskim rješenjima, te odlukama Skupštine, Predsjedništva i Vlade Srpske Republike BiH... Krizni štab je dužan prikupljati informacije o stanju na terenu i obavještavati i konsultovati nadležne organe Srpske Republike BiH... Krizni štab... pravi sedmične izvještaje koje dostavlja regionalnim odnosno državnim organima Srpske BiH.

25. Na zajedničkoj sjednici Savjeta za nacionalnu bezbjednost i Vlade RS narednog dana, usvojeni su zaključci da se moraju načiniti detaljnija uputstva za krizne štabove koja će uključiti i metode političkog rada na terenu i organizovanje funkcionisanja vlasti.³⁰ Tako su organi bosanskih Srba na republičkom nivou, kao što su Savjet za nacionalnu bezbjednost i Vlada, smatrali da je rad opštinskih kriznih štabova u njihovoj odgovornosti.

26. Krizni štabovi su primili vladino Uputstvo o radu kriznih štabova i djelovali su na osnovu njega.³¹ S naredjenjem o aktiviranju kojeg je izdao Savjet za nacionalnu bezbjednost

²⁷ Ili ponovo, možda je došlo do zabune između sastava kriznog štaba, o čemu je formalno odlučeno krajem decembra 1991. i njegovog javnog pojavljivanja u aprilu 1992.

Brčko: Krizni štab formiran “početkom” aprila 1992. “PREGLED DOGAĐAJA I STANJA U BRČKOM” (0074-1394-0074-1411, engl. 0096-7572-0096-7577).

²⁸ SNB: Zapisnik sa sastanka SNB održanog 22. aprila 1992. (0124-5299-0124-5301). Treba međutim primijetiti da vladina uputstva izdata četiri dana kasnije, bez obzira na to, pominju krizne štabove, a ne ratna predsjedništva.

²⁹ **Vlada:** “IZVOD iz Uputstva za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama”, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Vlada, 26. aprila 1992. (0027-0617-0027-0618, engl. 0027-0619-0027-0620).

³⁰ SNB: Zapisnik sa sastanka SNB i Vlade održanog 27. aprila 1992. (0076-8037-0076-8038, engl. 0083-7982-0083-7983).

³¹ Primjeri djelovanja kriznih štabova na osnovu Vladinog Uputstva:

Bihać: Odluka Kriznog štaba citira Uputstvo za rad kriznih štabova kao osnovu za donošenje odluke i kriterije za imenovanje članova Kriznog štaba. Član 9 glasi da su članovi Kriznog štaba obavezni da rade u skladu s Uputstvom za rad kriznih štabova Srpske Republike Bosne i Hercegovine. “ODLUKA o imenovanju članova Kriznog štaba”, br. 23/92, 21. maja 1992. (0094-1676-0094-1678, engl. 0110-4280-0110-4281).

Ključ: “Veljko Kondić je upoznao članove Kriznog štaba s operativnim instrukcijama za krizne štabove skupština opština. “KNJIGA zapisnika sa sjednica kriznog štaba skupštine opštine Ključ” (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866, str. 7)

Prijedor: Odluka o organizaciji i radu Kriznog štaba ponavlja Uputstvo za rad kriznih štabova gotovo od riječi do riječi. “Odluka o organizaciji i radu kriznog štaba opštine Prijedor”, 1. maja 1992. (P000-7337-P000-7342, engl. 0301-6068-0301-6072).

i Uputstvom za rad kriznih štabova kojeg je izdala Vlada RS-a, krizni štabovi su sada bili otvoreno vladini, a ne više tajni stranački, organi nad kojima vlast imaju Vlada i Predsjedništvo, pa je stoga Uputstvo za rad kriznih štabova došlo iz vlade RS-a, a ne stranke SDS. Na sličan način je lanac izvještavanja sada išao kroz državna tijela. Bez obzira na to, članstvo štabova ostalo je isto, pokazujući da su to bila ista tijela, isto kao što je najviše stranačko rukovodstvo postalo državno rukovodstvo. Transformacija od partijskih u državne organe, iako je uglavnom završena do kraja aprila, nije bila trenutna i ima mnogo pokazatelja da su krizni štabovi nastavili sebe smatrati isto onoliko organima SDS-a koliko i države.³²

RATNA PREDSJEDNIŠTVA I RATNA POVJERENIŠTVA

27. Vodstvo bosanskih Srba bilo je svjesno potrebe da se legalizuju i centralizuju krizni štabovi kao dio uspostavljanja države bosanskih Srba. Počinje da se pojavljuje izraz ratno predsjedništvo, koji odražava kolektivno predsjedništvo u ratnom stanju, predviđeno zakonodavstvom SRBiH. Kao što je gore primjećeno, Savjet za nacionalnu bezbjednost preporučio je 22. aprila 1992. da vlada imenuje ratna predsjedništva i ratne izvršne odbore.³³ Taj izraz nije, međutim, ušao u zvanični državni riječnik još mjesec dana, pošto je državno rukovodstvo preduzelo korake da ozakoni krizne štabove i ojača njihove veze sa centrom.

28. Dana 23. maja 1992. vlada RS je zaključila da treba preduzeti mjere da se ukinu krizni štabovi i osnuju ratna predsjedništva u opštinama.³⁴ Dana 24. maja 1992, Biljana Plavšić kao član Predsjedništva, potpisala je "Uputstvo o organizovanju i radu predsjedništava u opštinama u uslovima neposredne ratne opasnosti i rata." Ovo uputstvo nalagalo je osnivanje kolektivnih ratnih opštinskih predsjedništava kako je to predvidilo zakonodavstvo SRBiH, ali i osiguralo da ova srpska predsjedništva budu tijesno vezana za

³² Pokazatelji da su "vladini" krizni štabovi zapravo i dalje bili organi SDS-a:

SDS: Pismo sekretara Izvršnog odbora SDS-a BiH, broj 578-02/92. 31. maja 1992. (0108-8782-0108-8782, engl. 0301-7151-0301-7151).

Bihać: U odluci Kriznog štaba o imenovanju komandanta brigade TO-a navodi se da komanda brigade dobija sva naređenja i zadatke od Kriznog štaba Opštinskog odbora SDS-a. U zaglavlju piše "Srpska opština Bihać" i "Opštinski odbor SDS-a Bihać", čime se pokazuje da se srpska opština nije razlikovala od stranke. "ODLUKA o imenovanju komandanta, zamjenika komandanta i načelnika štaba TO-e", broj 14/92, 3. maja 1992. (0094-1674-0094-1675, engl. L001-6733-L001-6735)

Bijeljina: Propusnice za paravojsne snage sa zaglavljem "Krizni štab SAO Semberija i Majevice", s pečatom Opštinskog odbora SDS-a i napomenom: pošto još uvijek nemamo pečat Kriznog štaba Srpske narodne garde, potvrde se ovjeravaju pečatom SDS-a Bijeljina. "POTVRDA" koju je izdao Krizni štab SAO Semberije i Majevice (0109-4711-0109-4712, engl. 0300-5875-0300-5875).

Bosanski Petrovac: Krizni štab Skupštine opštine formiran 24. oktobra 1991. na sastanku Opštinskog odbora SDS-a. Zaključak Opštinskog odbora SDS-a Bosanski Petrovac od 24. oktobra 1991. (0091-5254-0091-5254, engl. 0300-0011-0300-0011).

Ilijaš: Spisak pripadnika TO-a koji je sastavio Krizni štab SDS-a Ilijaš. "Spisak pripadnika TO-a, 1. vod", 16. maja 1992. (0225-2628-0225-2628).

Sanski Most: "Pododbori Srpske demokratske stranke su vršioci vlasti na terenu opštine Sanski Most." Odluka Kriznog štaba br. KŠ 21/92, 19. juna 1992. (0047-1234-0047-1235, engl. 0110-2235).

Trnovo: Krizni štab naređuje da samo SDS može izdati dozvole za napuštanje teritorije. "Krizni štab Srpske opštine" i dalje koristi pečat SDS-a. Naređenje Kriznog štaba od 2. maja 1992. (0027-0623, engl. 0027-0624).

³³ **SNB:** Zapisnik sa sastanka SNB od 22. aprila 1992. (0124-5299-0124-5301). Treba, međutim, primijetiti da se u vladinim uputstvima izdatim četiri dana kasnije ipak spominju krizni štabovi, a ne ratna predsjedništva.

³⁴ **Vlada:** Zapisnik sa sjednice vlade od 23. maja 1992. (0124-5320-0124-5321)

rukovodstvo bosanskih Srba: Uputstvo navodi da će državno rukovodstvo Srpske Republike BiH imenovati republičkog povjerenika da pomogne opštinskim predsjedništvima, a republički povjerenik će zauzvrat imenovati opštinsko predsjedništvo. Republički povjerenik takođe treba da osigura stalnu koordinaciju i sprovođenje politike i mjera koje su utvrdili republički državni organi i Glavni štab VRS.³⁵

29. Uputstvo Biljane Plavšić dalje je razrađeno i zamijenjeno Predsjedničkom odlukom od 31. maja 1992. o obrazovanju ratnih predsjedništava. Republičko predsjedništvo naložilo je da se obrazuju ratna predsjedništva u opštinama gdje skupštine i izvršni organi nisu mogli da ostvaruju svoju vlast. Onog dana kad se osnuju ratna predsjedništva prestaju da djeluju krizni štabovi. Razlika između kriznih štabova i ratnih predsjedništava bila je u tome što su se ovi drugi sastojali od jednog republičkog povjerenika i, uglavnom, predsjednika skupštine opštine ili njegovog zamjenika. Povjerenika je trebalo da imenuje Predsjedništvo RS i on bi rukovodio radom opštinskog ratnog predsjedništva, povezujući tako direktno opštinske s republičkim predsjedništvom. Odluka je ponovila formulaciju iz Uputstva Biljane Plavšić, da povjerenici treba da koordiniraju i izvršavaju politiku i mjere republičkih državnih organa i VRS-a.³⁶

30. Zakonski položaj opštinskih ratnih predsjedništava zatim je retroaktivno potvrđen Predsjedničkim aktom od 2. juna 1992., ali koji je u Službenom glasniku RS objavljen 1. juna 1992, čime je izmijenjen Ustav RS dodavanjem odredbe o ratnim predsjedništvima. Republičko predsjedništvo je sada imalo ovlaštenja da formira opštinska ratna predsjedništva za vrijeme ratnog stanja i definiše njihov sastav i nadležnosti.³⁷ Ova posljednja klauzula sugerise da ovlaštenja opštinskih ratnih predsjedništava više nisu ograničena na ovlaštenja skupština opština, već ih, ako je potrebno, republičko predsjedništvo može proširiti.

31. Dana 10. juna 1992. regulisanje ratnih predsjedništava je još više iskomplikovala predsjednička Odluka o obrazovanju ratnih povjereništava, kojom se nalagalo da se obrazuju ratna povjereništva u opštinama zahvaćenim ratom ili tamo gdje postoji ratna opasnost.³⁸ Ratno povjereništvo se sastojalo od jednog republičkog povjerenika i četiri člana odabrana među najuglednijim građanima iz kriznog štaba. Ratno povjereništvo je prenosilo direktive republičkog Ratnog predsjedništva i putem istog lanca podnosilo mu izvještaj o lokalnim problemima i potrebama. Republičko Ratno predsjedništvo postavljalo je republičkog povjerenika kao svog agenta; on je mogao postavljati i raspuštati opštinska ratna povjereništva, uz njihovu saglasnost. Ratna povjereništva su osigurala veću centralnu kontrolu tako da je centar mogao da interveniše u onim mjestima gdje lokalna inicijativa sama po sebi nije mogla dati željene rezultate.

³⁵ **Predsjedništvo:** Uputstvo o organizovanju i radu ratnih predsjedništava u opštinama, 24. maj 1992. (0124-6855)

³⁶ **Predsjedništvo:** "ODLUKA O OBRAZOVANJU RATNIH PREDSEDNIŠTAVA U OPŠTINAMA ZA VRIJEME NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI ILI RATNOG STANJA", br. 03-512, 31. maj 1992, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, I, br.8 (8. juna 1992), 307 (0044-7474, potpisane kopije 0090-4508-0090-4509, engl. 0050-9977-0050-9978).

³⁷ **Ustav:** "Zakon o dopunama Ustavnog zakona za provođenje Ustava Srpske Republike Bosne i Hercegovine", *Službeni glasnik srpskog naroda u BiH* 7/92 (1. juna 1992), 0091-6234-0091-6234, engl. 0044-8095-0044-8095.

³⁸ **Predsjedništvo:** "ODLUKA O OBRAZOVANJU RATNIH POVJERENIŠTAVA U OPŠTINAMA ZA VRIJEME NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI ILI RATNOG STANJA", br. 01-33/92, 10. juna 1992, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, I, br. 10 (30. juni 1992), 345 (0044-6791, potpisana kopija 0090-3101-0090-3102, engl. 0302-1126-0302-1127).

32. Teoretski, trebalo je da nakon 31. maja 1992. svi krizni štabovi postanu ratna predsjedništva, dok je nakon 10. juna 1992. republičko Predsjedništvo moglo da interveniše i formira ratna povjereništva gdje to odabere, sve do 17. decembra 1992. kad je Narodna skupština opozvala Odluku o obrazovanju ratnih povjereništava.³⁹ Ratna predsjedništva su, s druge strane, bila aktivna ponovo 1995.

33. U praksi, ova različita naređenja i mjere nisu bili ni odmah ni dosljedno provođeni, čime je stvorena zabuna, čak i na nivou vlade.⁴⁰ Neki od organa nastavili su da sami sebe zovu ili su u narodu nazivani kriznim štabovima. Na nekim mjestima zvali su se "ratni štabovi" ili "ratna predsjedništva" čak i prije naredbe o ratnim predsjedništvima.⁴¹ Objava Sanskog Mosta: "Krizni štab od danas djeluje i funkcionije kao ratni štab. Za javnost će se i dalje koristiti stari naziv", pokazuje da naziv sam po sebi nije bio jako važan.⁴² Na drugim mjestima, krizni štabovi su nastavili da se sastaju kao takvi sve do jula 1992. i morali su ih podsjetiti da treba da postanu ratna predsjedništva ili povjereništva ili da se raspuste.⁴³ Na nekim mjestima, krizni štabovi, ratna predsjedništva, itd. preuzeli su sve opštinske funkcije; na drugim, pak, opštinski izvršni odbori, pa čak i skupštine, postojali su uporedo s kriznim štabovima, ratnim predsjedništvima, itd. iako je često do preklapanja rada najčešće dolazilo posebno nakon kritičnih mjeseci od aprila do juna 1992.⁴⁴

³⁹ **Skupština:** "Odluka o prestanku važenja Odluke o obrazovanju ratnih povjereništava u opštinama u vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja", br. 02-1978/92, 17. decembra 1992, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, I, br. 19 (18. decembra 1992), 790 (0044-7240-0044-7240, potpisana kopija 0149-0941-0149-0941).

⁴⁰ O zabuni u korištenju izraza vidi npr.

SDS: Komad /kao u originalu/ koristi izraz "ratna povjereništva" za ratna predsjedništva. Pismo sekretara Izvršnog odbora SDS-a BiH, broj 578-02/92, 31. maja 1992. (0108-8782-0108-8782, engl. 0301-7151-0301-7151).

Vlada: Žalbe na zbrku s izrazima stigle su do vlade RS. Zapisnik sa sastanka od 8. jula 1992. (0124-5421-0124-5427) i 14. jula 1992. (0124-5434-0124-5441).

Ilidža: Naredba o obrazovanju ratnog predsjedništva navodi da je predsjednik Skupštine opštine takođe i predsjednik Ratnog povjereništva (sic). "Naredba o obrazovanju ratnog predsjedništva na području Srpske opštine Ilidža", broj 56/93, 16. januara 1993. (0223-7061-0223-7061).

Šipovo: U zapisniku sa sastanka Kriznog štaba koristi se izraz "ratni štab" i onda se odmah zatim ispravlja u "krizni štab". Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 19. maja 1992. (0219-4132-0219-4141).

Vogošća: Vlada RS upućuje naredbu "Ratnom predsjedništvu" Vogošće iako je već bilo osnovano Ratno povjereništvo. "NAREDBA" predsjednika Vlade RS upućena Ratnom predsjedništvu Vogošće, 17. juna 1992. (0215-9499-0215-9500).

⁴¹ Primjeri pojave "ratnih predsjedništava" prije 31. maja:

Banja Luka: Ratno predsjedništvo formirano 8. maja 1992. Zapisnik sa sastanka opštinskog Izvršnog odbora, od 8. maja 1992. (0044-8231-0044-8238, engl. 0302-8023-0302-8032).

Bijeljina: Krizni štab postao je Ratno predsjedništvo Skupštine opštine (Izvještaj o bezbjednosnoj situaciji u SJB Bijeljina 0074-9558-0074-9563, engl. L000-3856-L000-3858).

Brčko: Ratno predsjedništvo formirano je 29. aprila 1992. "PREGLED DOGAĐAJA I STANJA" u Brčkom (0074-1394-0074-1411, engl. 0096-7572-0096-7577).

⁴² **Sanski Most:** Zaključci Kriznog štaba, br. KŠ-17/92, 7. maja 1992. (0047-1842-0047-1845, engl. 0093-8627-0093-8628).

⁴³ Vidi npr. **Vojska:** Ministar odbrane Bogdan Subotić izjavio je da se u skladu s Naredbom Vlade RS-a, raspuštaju krizni štabovi u svim opštinama gdje su ostvareni uslovi za djelovanje legalnih organa vlasti. *Glas* 7. jula 1992, str. 1 (0095-1906-0095-1907, engl. 0110-9949-0110-9950).

⁴⁴ Primjeri preklapanja rada kriznih štabova s opštinskim organima:

Brčko: "Sredinom maja utvrdili smo da postoji potreba za formiranjem izvršnog organa, te je izabran ratni izvršni odbor kao izvršni organ skupštine odnosno ratnog predsjedništva". "PREGLED DOGAĐAJA I STANJA", (0074-1394-0074-1411, engl. 0096-7572-0096-7577).

34. Zbog toga nije neophodno, niti je uvijek moguće povući razliku između kriznih štabova, ratnih štabova, ratnih predsjedništava i ratnih povjereništava i ono što se ovdje tvrdi za krizne štabove može se smatrati da vrijedi za sve korištene nazive.⁴⁵ Kao što je primijećeno u Rajlovcu, "Izabrano je Ratno predsjedništvo, zatim Ratno povjereništvo i ponovo Ratno predsjedništvo, uglavnom zadaci su bili isti."⁴⁶

ULOGA KRIZNIH ŠTABOVA U DRŽAVI BOSANSKIH SRBA

35. Kao najviši organi opštinske vlasti na onim područjima koja su bosanski Srbi svojatali za svoju državu, krizni štabovi su bili među najznačajnijim instrumentima politike rukovodstva bosanskih Srba: oni su osiguravali da akcije policije, vojske i paravojnih snaga budu koordinirane sa stranačkom i vladinom politikom.

Prijedor: Proglas o formiranju Ratnog predsjedništva podrazumijeva da će uskoro početi da funkcioniše Skupština opštine kao zakonodavni organ. "Osnovano Ratno predsjedništvo", *Kozarski vjesnik* 17. jula 1992. (0051-8618-0051-8618, engl. 0190-8336-0190-8336).

Rajlovac: "Stvaranjem vlasti u Opštini jačamo vlast naše države. Imajući to u vidu, pored legalno izabrane Skupštine i njenih organa imenovali smo i Krizni štab koji je svakodnevno zasjedao i rješavao tekuće probleme." "Svečani govor povodom godišnjice proglašenja srpske opštine Rajlovac", 23. februara 1995. (0226-9283-0226-9290).

Sanski Most: Izvršni odbor je funkcionisao u isto vrijeme kad i Krizni štab. Vidi npr. Odluku Kriznog štaba Sanski Most, br. KŠ 23/92, 21. maja 1992. (0047-1824-0047-1827, engl. 0110-6524-0110-6525).

Šipovo: Izvršni odbor je funkcionisao u isto vrijeme kad i Krizni štab. Vidi npr. Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo od 19. maja 1992. (0219-4132-0219-4141).

Zvornik je interesantan izuzetak: Ovdje je Krizni štab formirao Privremenu vladu da ga zamijeni 10. aprila 1992. i objavio da zbog toga prestaju da funkcionišu svi upravni organi, te da je svim menadžerima i direktorima istekao mandat. "ODLUKA O FORMIRANJU PRIVREMENE VLADE SRPSKE OPŠTINE ZVORNIK". 01-1/92, 10. aprila 1992. (0213-2342-0213-2343).

⁴⁵ Primjeri transformacije kriznih štabova u ratna predsjedništva obuhvataju:

SDS: Izvršni odbor SDS-a nalaže kriznim štabovima da ratna predsjedništva treba da zamijene krizne štabove i da su predsjednici kriznih štabova sada ratni povjerenici. Pismo sekretara Izvršnog odbora SDS-a BiH, broj 578-02/92, 31. maja 1992. (0108-8782-0108-8782, engl. 0301-7151-0301-7151).

ARK: 10. jula 1992: "Krizni štab AR Krajina preimenuje se u Ratno predsjedništvo i ono faktički preuzima sve ingerencije kriznog štaba. "Mijenja se samo naziv", *Glas*, 10. jula 1992. (0095-1910-0095-1911, prijevod 0110-9933-0110-9933).

Bijeljina: Krizni štab je postao Ratno predsjedništvo Skupštine opštine. (Izvještaj o bezbjednosnoj situaciji u SJB Bijeljina 0074-9558-0074-9563, engl. L000-3856-L000-3858).

Bosanski Šamac: "ODLUKA o izmjeni naziva Kriznog štaba opštine", broj 171-10/92, 21. jula 1992. (0045-6250-0045-6250, engl. 0302-1094-0302-1095).

Ključ: "ODLUKA O OBRAZOVANJU RATNOG PREDSJEDNIŠTVA SKUPŠTINE OPŠTINE KLJUČ", 05-01-98/92, 13. jula 1992. (0057-5284-0057-5284, engl. 0110-7667-0110-7668).

Kotor Varoš: Izvod iz zapisnika sa 63. sjednice Kriznog štaba, od 7. jula 1992. (0041-5542, engl. 0190-9360).

Prijedor: Krizni štab je postao Ratno predsjedništvo, a ne Ratno povjereništvo zato što, kako je objašnjeno, odluka Predsjedništva RS još nije bila stigla kad je Krizni štab preimenovan u Ratno predsjedništvo. "Odluke koje život znače: prva sjednica Skupštine opštine nakon ratnih operacija u opštini Prijedor", *Kozarski vjesnik*, 4. septembar 1992, str. 3 (0052-3062, engl. 0091-3706-0091-3708, str. 2).

Zvornik, međutim pravi interesantnu razliku: Krizni štab je odlučio da Privremena vlada preuzme posao Kriznog štaba, a da posao Ratnog predsjedništva Skupštine opštine preuzme Komanda štaba TO-a Srpske opštine. "ODLUKA O FORMIRANJU PRIVREMENE VLADE SRPSKE OPŠTINE ZVORNIK". 01-1/92, 10. aprila 1992. (0213-2342-0213-2343).

⁴⁶ **Rajlovac:** "Svečani govor povodom godišnjice proglašenja srpske opštine Rajlovac", 23. februara 1995. (0226-9283-0226-9290).

36. Glavna uloga kriznih štabova bila je da budu veza na regionalnom, opštinskom i lokalnom nivou (jer su se takođe stvarali na nivou mjesnih zajednica) različitih stranačkih, vladinih, policijskih i vojnih institucija koje su sve imale svoje vlastite komandne strukture. Te komandne strukture su se na kraju spajale u rukama rukovodstva bosanskih Srba i može se vidjeti kako su opštinski krizni štabovi dovodili do istog preklapanja stranačkih, vladinih i vojnih funkcija na nivou opštine, koje se može vidjeti i na nivou regionalnih kriznih štabova i među rukovodstvom bosanskih Srba na republičkom nivou.⁴⁷ Ratno povjereništvo Ilijaša opisalo je sebe kao “vezu između vladinih organa i Komande VRS-a”.⁴⁸ Krizni štab Bosanskog Petrovca stavio je “legalne organe vlasti pod patronat stranke.”⁴⁹

37. Uloga ratnih predsjedništava i Republičkog povjerenika je jasno navedena u Odluci Predsjedništva od 31. maja 1992. prema kojoj Republički povjerenik:
...obezbjeduje stalnu koordinaciju i primjenu politike i mjera definisanih i usvojenih od strane republičkih državnih institucija i Glavnog štaba Vojske Srpske Republike.⁵⁰

38. Značajno je da su republički povjerenici trebali podnositi izvještaje Krajišniku koji je kao član Predsjedništva bio odgovoran za rad republičkih povjerenika.⁵¹ U tom svojstvu on je očigledno potpisao, za Karadžića, najmanje dva predsjednička dokumenta koja se bave imenovanjima povjerenika.⁵²

39. Ustav i funkcije Kriznog štaba Sanski Most pokazuju na koji način je krizni štab trebalo da poveže stranku, vladu i snage bezbjednosti i primijeni politiku SDS-a. Među članovima Kriznog štaba bili su komandant 6. krajiške brigade, komandant srpske TO, načelnik policije i predsjednik Kluba poslanika SDS-a. Zamjenik predsjednika Kriznog štaba bio je odgovoran za “realizaciju ideja rukovodstva Srpske demokratske stranke na nivou Republike i regije kao i na nivou opštine.”⁵³ Krizni štab je unaprijed napravio plan o preuzimanju vlasti u opštini.⁵⁴

⁴⁷ Primjeri kako su krizni štabovi povezivali stranku, vladu i vojsku obuhvataju:

Kotor Varoš: Prijedlog za rad Kriznog štaba uključuje: “Odnos između vojske i milicije se mora dogovoriti...” Zapisnik sa 18. sjednice Ratnog predsjedništva. (0041-5555-0041-5556, engl. 0190-9076).

Sanski Most: Pododbori SDS-a ostvarivaće vlast na teritoriji opštine Sanski Most. Odluka Kriznog štaba br. KŠ 21/92 19. juna 1992. (0047-1234-0047-1235, engl. 0110-2235-0110-2235).

Sanski Most: Krizni štab je organizovao sastanak stranačkih vođa i komandanata štabova srpske Teritorijalne odbrane i načelnika srpskih policijskih stanica iz opština Prijedor, Sanski Most i Ključ. Zaključci Kriznog štaba br. 4/92 20. aprila 1992. (0047-1864-0047-1867, engl. 0110-2239-0110-2239)

⁴⁸ **Ilijaš:** “Informacija opštinskog Izvršnog odbora Ilijaša”, 21. decembra 1992. (0226-5800-0226-5802, str. 1)

⁴⁹ **Bosanski Petrovac:** IZVJEŠTAJ o radu SDS-a u Petrovcu za razdoblje od 1.4.1992. do 31.3.1993. godine” (0091-5230-0091-5238, str. 2)

⁵⁰ **Predsjedništvo:** “ODLUKA O OBRAZOVANJU RATNIH PREDSEDNIŠTAVA U OPŠTINAMA ZA VRIJEME NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI ILI RATNOG STANJA”, br. 03-512, 31. maja 1992, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, I, br. 8 (8. juna 1992.), 307 (0044-7474, potpisane kopije 0090-4508-0090-4509, engl. 0050-9977-0050-9978).

⁵¹ **Predsjedništvo:** Zapisnik s 15. sjednice Predsjedništva RS BiH, 6. jula 1992. (0076-7924-0076-7927, engl. 0083-7958-0083-7961).

⁵² **Predsjedništvo:** “ODLUKA” Predsjedništva RS, br. 01-1073/92, 2. oktobra 1992. (0090-3106-0090-3106, engl. 0302-1038-0302-1038); “UVJERENJE” Predsjedništva RS, br. 01-546/92, 21. augusta 1992. (0090-3116-0090-3116, engl. 0300-4248-0300-4248).

⁵³ **Sanski Most:** Zaključak Kriznog štaba br. KŠ 27/92 30. maja 1992. (0047-1742-0047-1745, engl. 0110-6744-0110-6745).

⁵⁴ **Sanski Most:** Dnevnik Nedeljka Rašule (0037-9422-0037-9463, engl. 0110-4328-0110-4367, str. 13).

40. Krizni štabovi su bili najaktivniji od aprila do juna 1992, kad su preuzeli kontrolu nad opštinama u ime RS-a. Opštinski krizni štab bi tvrdio da uslovi onemogućavaju funkcionisanje skupštine opštine, pa je prema tome on najviši organ u opštini.⁵⁵ Krizni štabovi su se sastajali redovno, često svakodnevno, da bi raspravljali o lokalnoj političko-bezbjednosnoj situaciji i razmotrili naređenja i politiku viših tijela kao što su regionalni krizni štabovi i Vlada RS-a. Na tim sastancima, krizni štabovi su donosili naređenja, odluke i zaključke s ciljem da osiguraju kontrolu nad opštinom.⁵⁶ Krizni štab Rajlovac, naprimjer, opisao je svoju ulogu u preuzimanju vlasti kao "spašavanje imovine, organizaciju teritorijalne odbrane, preuzimanje vojnih objekata i sve ono što je po ocjeni Kriznog štaba bilo u interesu srpskog naroda".⁵⁷

41. Smatrajući sebe legalnom opštinskom vlašću i sastavnim dijelom RS-a, krizni štabovi su se osjećali odgovornim pred regionalnim i centralnim državnim organima RS-a, a

⁵⁵ Primjeri kriznih štabova koji su tvrdili da su najviši organi opštinske vlasti:

ARK: 18. maja 1992: Krizni štab ARK proglasio krizne štabove najvišim organima vlasti u opštinama. "ZAKLJUČCI", Broj 03-329/92, 18. maja 1992, *Službeni glasnik Autonomne regije Krajina*, I, br. 2 (5. juna 1992.), 9-10 (0038-8981-0038-8982, engl. 0088-2909-0088-2910).

Bosanski Šamac: "ODLUKA O IZVRŠNOM ODBORU I ORGANIMA UPRAVE", Broj 139-10/92, 30. maja 1992. (0045-6221-0045-6226, engl. 0052-6539-0052-6543).

Bratunac: "ODLUKA o proglašenju vanrednog stanja", broj 01-I-92 (0083-5805, engl. L003-1858-L003-1859).

Brčko: Ratno predsjedništvo je preuzelo kompletne nadležnosti Skupštine (opštine). "PREGLED DOGAĐAJA I STANJA" u Brčkom, (0074-1394-0074-1411, engl. 0096-7572-0096-7577).

Hadžići: "Krizni štab je preuzeo kompletne nadležnosti Skupštine (opštine) i njenih organa i službi". "Izveštaj o radu Skupštine srpske opštine Hadžići u 1992." (0228-7570-0228-7571).

Ilidža: Odluku Kriznog štaba "treba smatrati i odlukom srpske Skupštine opštine Ilidža." Odluka Kriznog štaba, br. 256/92, 10. maja 1992. (0227-9820).

Ilijaš: "Krizni štab preuzeo kompletne nadležnosti vlade" od 3. maja 1992. "Informacija" (Informacija Izvršnog odbora opštine Ilijaš, 21. decembra 1992. (0226-5800-0226-5802, str. 1)

Ključ: "Krizni štab je (djelovao) kao najviši organ vlasti koji je imao sve prerogative Skupštine (opštine) te donosio sve odluke i zaključke koji su u nadležnosti Skupštine". "IZVJEŠTAJ o radu Kriznog štaba/Ratnog predsjedništva/ Skupštine opštine Ključ" (0034-9532-0034-9536, engl. 0102-5010-0102-5015)

Kotor Varoš: Svi oni na rukovodećim funkcijama koji ne budu poštovali odluke Ratnog predsjedništva biće smijenjeni. Zapisnik sa sjednice Ratnog predsjedništva od 28. jula 1992. (0041-5758, engl. 0190-0733-0190-0734).

Sanski Most: "U ratnim uslovima opštinski krizni štab zamjenjuje Skupštinu opštine." "INFORMATOR" SDS-a Sanski Most (0049-1713-0049-1744, engl. 0092-2333-0092-2386, str. 19)

Zvornik: Krizni štab je objavio da će zamijeniti organe Skupštine i Izvršnog komiteta, sve do obrazovanja privremene vlade. "ODLUKA O PROGLAŠENJU RATNOG STANJA NA PODRUČJU SRPSKE OPŠTINE ZVORNIK", 01-2/92, 6. aprila 1992. (0213-2340)

Ove tvrdnje podržala je Odluka Predsjedništva o obrazovanju ratnih predsjedništava u kojoj se kaže da ratna predsjedništva treba da preuzmu sve funkcije skupštine i izvršnih organa, kao i ostali rad državnih organa. "ODLUKA O OBRAZOVANJU RATNIH PREDSEDNIŠTAVA U OPŠTINAMA ZA VRIJEME NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI ILI RATNOG STANJA." Br. 03-512, 31. maja 1992, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, I, br. 8 (8. juna 1992.), 307 (0044-7474, potpisane kopije 0090-4508-0090-4509, engl. 0050-9977-0050-9978).

⁵⁶ O ulozi kriznih štabova u preuzimanju vlasti, vidi npr.

Bijeljina: Izveštaj o bezbjednosnoj situaciji u SJB Bijeljina (0074-9558-0074-9563, engl. L000-3856-L000-3858).

Ključ: "PREGLED odluka, zaključaka, rješenja i naredbi koje je donio Krizni štab-Ratno predsjedništvo" (0057-5222-0057-5223, engl. 0110-7620-0110-7621).

Prijedor: Emisija Radio Prijedora od 29. aprila 1995. (0100-8949-0100-8956, engl. 0208-9296-0208-9304)

⁵⁷ **Rajlovac:** "Svečani govor povodom godišnjice proglašenja srpske opštine Rajlovac", 23. februara 1995. (0226-9283-0226-9290).

ovi organi su na sličan način gledali na krizne štabove kao dio državnog sistema RS-a. Krizni štabovi su primali naređenja od regionalnih organa, Republičkog predsjedništva, Savjeta za nacionalnu bezbjednost i Vlade RS-a. Ova naređenja su bila upućivana različito, i na pojedinačne krizne štabove⁵⁸ i na sve krizne štabove uopšte⁵⁹, a ticala su se pitanja u

⁵⁸ Primjeri naređenja koja su organi centralne vlasti upućivali pojedinačnim kriznim štabovima:

Bijeljina: Karadžić kao predsjednik Predsjedništva šalje odluku opštinskom predsjedništvu kojom se odlažu odluke opštinskog predsjedništva. "ODLUKA, br. 170/92, 30. augusta 1992. (0215-9496).

Centar Sarajevo: Predsjednik Vlade naređuje Kriznom štabu da ne obustavlja transport roba. Pismo Vlade RS-a, 30. aprila 1992. (0124-6885-0124-6885).

Foča: Zahtjev Vlade od 23. maja 1992, br. 03-408/92, upućen Kriznom štabu Foče u vezi s Veljkom Kostovićem. (0124-5644-0124-5644).

Iliđža: Predsjednik vlade naređuje kriznim štabovima da obezbijede materijalne rezerve i o istom obavijeste Vladu. Pismo Vlade RS-a, br. 03-445/92, 25. maja 1992. (0124-6853-0124-6853).

Ilijaš: Vlada zahtijeva od Kriznog štaba da dozvoli transport zatvorenika s Pala u Visoko. Pismo Vlade RS-a, br. 03-250, 15. maja 1992. (0124-6836-0124-6836).

Novo Sarajevo: Krizni štab je podnio izvještaj o svojim aktivnostima Predsjedniku Predsjedništva, odgovarajući tako na nacrt odluke Predsjedništva. Izvještaj o radu Kriznog štaba, br. 071/92, 5. juna 1992. (0084-5158-0084-5162, engl. 0089-8392-0089-8396).

Rajlovac: Vlada zahtijeva od Kriznog štaba da prebaci Dušana Negovca. Pismo Vlade RS, br. 03-391. 11. maja 1992. (0124-6861-0124-6861).

Sokolac: Vlada zahtijeva od Kriznog štaba da izda namirnice za Krizni štab Vogošća. Pismo Vlade RS, br. 03-208, 11. maja 1992. (0124-6838-0124-6838); Vlada zahtijeva od Kriznog štaba da izda namirnice za Krizni štab Ilijaš. Pismo Vlade RS-a, 9. maja 1992. (0124-6884-0124-6886); Predsjednik Vlade naređuje Kriznom štabu da obezbijedi kamione za transport zatvorenika s Pala na Visoko. "NAREDBA" br. 03-253, 15. maja 1992. (0124-6752-0124-6752).

Vogošća: "NAREDBA" predsjednika Vlade RS-a upućena Ratnom predsjedništvu Vogošće da obezbijedi proizvodnju u "Pretisu", 17. juna 1992. (0125-9499-0215-9500).

⁵⁹ Primjeri organa centralne vlasti koji su ostvarivali vlast nad kriznim štabovima u cjelini:

SNB: Karadžić kao predsjednik Savjeta za nacionalnu bezbjednost naređuje aktiviranje kriznih štabova, 4. aprila 1992. (0058-3805).

SNB: Savjet za nacionalnu bezbjednost preporučuje Vladi da imenuje ratna predsjedništva. Zapisnik sa sastanka Savjeta za nacionalnu bezbjednost, 22. aprila 1992. (0124-5299-0124-5301).

SNB: Savjet za nacionalnu bezbjednost donosi odluku da svi regionlani krizni štabovi imenuju povjerenike za zdravlje. Zapisnik sa sastanka SNB-a, 24. aprila 1992. (0124-5302-0124-5304).

SNB: Zaključak Savjeta za nacionalnu bezbjednost o potrebi da se pripreme uputstva za sve krizne štabove koja se odnose na politički rad na terenu i organizaciju funkcionisanja vlasti (Zapisnik sa sastanka SNB-a, 27. aprila 1992, 0124-5305-0124-5306).

Predsjedništvo: Predsjednička Odluka o povratku raseljenih lica na teritoriju Srpske Republike Bosne i Hercegovine, br. 03-507, zadužuje opštinske krizne štabove da odluče o budućem zaposlenju povratnika i da upravljaju imovinom onih koji su pobjegli (0044-7475, engl. 0304-6880-0304-6882).

Vlada: Uputstvo za rad kriznih štabova. (0027-0617-0027-0618, engl. 0027-0619-0027-0620).

Vlada: Odluka o limitiranju cijena osnovnih prehrambenih proizvoda na području Srpske Republike Bosne i Hercegovine, 27. aprila 1992. "Krizni štabovi ... će odlučiti o cijenama proizvoda." Službeni glasnik 03-149/92 (0044-6815-0044-6815, engl. 0304-6801-0304-6802).

Vlada: Faks koji je Branko Đerić uputio u Štab TO-a i MUP: "Preko Ministarstva zdravlja naredio sam svim kriznim štabovima u Republici da poštuju sljedeća uputstva..." Br. 03-94/92, 28. aprila 1992. (0063-3864-0063-3864, engl. L000-5773-L000-5774).

Vlada: Vladina odluka da se obezbijedi tehnička oprema i ostala materijalno-tehnička sredstva potrebna za odbranu. Sva materijalna sredstva u vlasništvu legalnih entiteta i građana, stečena na ilegalan i nezakonit način, biće zaplijenjena i stavljena na raspolaganje kriznim štabovima...Član 2: Krizni štabovi će formirati tročlane komisije koji će odlučivati gdje i kako će se čuvati i dijeliti ova sredstva. Odluka da se obezbijedi tehnička oprema i ostala materijalno-tehnička sredstva potrebna za odbranu, br. 03-109, 29. aprila 1992. *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini* I/5 (9. maja 1992.) (Y000-5499-Y000-5499, engl. 0051-1019-0051-1021)

Vlada: Uputstva koja je predsjednik Vlade izdao svim kriznim štabovima u vezi s tekstom Uputstva za rad kriznih štabova, br. 03-129/92, 30. aprila 1992. (0124-6815-0124-6815).

rasponu od mobilizacije i transporta zatvorenika do upisa u škole. Vlada RS-a je materijalno podržavala krizne štabove, intervenišući kod drugih kriznih štabova kao i preduzeća i drugih ustanova da bi pronašla sredstva za krizne štabove.⁶⁰

42. Krizni štabovi su se zauzvrat pozivali na naređenja i odluke regionalnih kriznih štabova, Skupštine bosanskih Srba, Predsjedništva, Savjeta za nacionalnu bezbjednost i Vlade kao osnovu za njihove akcije, uključujući i iseljavanje nesrpskog stanovništva iz opštine.⁶¹ Ratno predsjedništvo Bosanske Krupe je, naprimjer, navelo "političku odluku da

Vlada: Naređenje predsjednika Vlade o opštoj mobilizaciji, upućeno svim kriznim štabovima. (0227-1125-0227-1125, engl. 0302-5683-0302-5683). Transkript istog naređenja datiranog 21. maja 1992. i označenog za distribuciju svim kriznim štabovima (0094-9157-0094-9157, engl. 0067-8216-0067-8217).

Na osnovu ovog naređenja odmah je postupio, naprimjer, Krizni štab **Sanski Most:** Zaključci Kriznog štaba Sanski Most, br. KŠ-23/92, 22. maja 1992. (0047-1824-0047-1827, engl. 0110-6524-0110-6525).

Vlada: Uputstva Ministarstva obrazovanja, kulture, fizičke kulture i religije br. 03-486 upućena svim opštinskim kriznim štabovima i ratnim predsjedništvima u vezi s upisom studenata u školsku 1992/1993. godinu. (P002-0993-P002-0994).

⁶⁰ Primjeri vladine podrške kriznim štabovima:

Vlada: Vlada RS raspravljala je o finansijskoj podršci za više od 30 kriznih štabova na svojim sjednicama od 18. maja 1992. (0124-5318-0124-5319) i 21. maja 1992. (0124-5322-0124-5324).

Vlada: Vlada RS zatražila je od preduzeća da svoje rezerve stave na raspolaganje opštinskim kriznim štabovima. "ODLUKA o pravima i obavezama preduzeća i drugih pravnih lica u uslovima neposredne ratne opasnosti i rata." br. 03-110, 29. aprila 1992. *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini* I/5 (9. maja 1992.) (Y000-5498-Y000-5499, potpisana kopija 0124-6766-0124-6767).

Novo Sarajevo: Ministar industrije zahtijevao je isporuku oružja i municije za potrebe Kriznog štaba Grbavica. Memorandum ministra industrije RS-a, br. 07-405/92 (0124-6859-0124-6859).

Hadžići: Vlada zahtijeva da "Romanijapetrol" isporuči gorivo Kriznom štabu, o vladinom trošku. Zahtjev vlade RS-a, br. 03-511, 28. maja 1992. (0124-6877-0124-6877).

Ilijaš: Vlada zahtijeva da Krizni štab Sokolac preda 5 tona hrane. Pismo vlade RS-a, 9. maja 1992. (0124-6884-0124-6886).

Pale: Predsjednik vlade zahtijeva da "Boksit" Milići obezbijedi gorivo za Krizni štab. Pismo vlade RS-a, br. 03-417/92, 24. maja 1992. (0124-6854-0124-6854); Predsjednik vlade šalje spisak potreba Kriznog štaba Pale Birou RS-a u Beogradu, 30. aprila 1992. (0124-6831-0124-6832); Predsjednik vlade naređuje Kriznom štabu Sokolac da dostavi kamione za Krizni štab Pale. "NAREDBA" br. 03-253, 15. maja 1992. (0124-6753-0124-6753); Vlada naređuje da se dostavi hrana Kriznom štabu, br. 03-213, 11. maja 1992. (0124-6837-0124-6837).

Vogošća: Vlada zahtijeva od Kriznog štaba Sokolac da preda 6 tona hrane. Pismo Vlade RS-a br. 03-208, 11. maja 1992. (0124-6838-0124-6838).

⁶¹ Primjeri oslanjanja kriznih štabova na naređenja i odluke organa centralne vlasti:

Bihac: Krizni štab zasniva svoj rad "na Ustavnim i zakonskim rješenjima, te odlukama Skupštine, Predsjedništva i Vlade Srpske Republike Bosne i Hercegovine" "ODLUKA o imenovanju članova Kriznog štaba", br. 23/92, 21. maja 1992. (0094-1676-0094-1678, engl. 0110-4280-0110-4281).

Bratunac: Krizni štab je citirao odluku SNB-a o proglašenju neposredne ratne opasnosti kao osnovu za svoje naređenje o zabrani paravojnih formacija i ilegalnog prisustva stranaca na teritoriji opštine. "NAREDBA" br. 01-49/92, 1. maja 1992. (0083-5769-0083-5772, engl. L003-9991-L003-9994).

Ključ: "...to je automatski opština Ključ obavezna da provodi zakone i odluke koje donosi Skupština Srpske Republike BiH i Skupština Autonomne regije Bosanska Krajina. ... će se sve odluke donositi i poslovi odvijati u skladu sa propisima i odlukama organa AUTONOMNE REGIJE BOSANSKA KRAJINA I SRPSKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE." Javni proglas Kriznog štaba, 8. maja 1992. (0091-4749-0019-4750, engl. 0190-8920-0190-8921).

Kotor Varoš: "Kad je riječ o akcijama koje se odnose na predaju oružja i iseljavanje ljudi iz opštine, (predsjednik Ratnog predsjedništva) se sjeća da su sve akcije i aktivnosti uopšte izvođene po naređenju Vlade i Predsjedništva Republike Srpske. "Izvod iz zapisnika sa 101. sjednice Ratnog predsjedništva, 18. oktobra 1992. (0041-5677-0041-5678, engl. 0092-2329-0092-2330) "Ratno predsjedništvo i drugi odgovarajući organi, imajući puno razumijevanja za ove nesretnike, a u skladu sa važećim zakonima i propisima Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Regije i Opštine, organizovano je pristupilo preseljavanju stanovništva."

granica Srpske opštine AR Banje Luke, Srpske Republike Bosne i Hercegovine i srpske države treba da bude duž rijeke Une sve do Bosanske Otoke” kao razlog zbog kojeg je preporučilo lokalnoj armijskoj komandi da “očisti lijevu obalu Une (i) uništi i razori koliko god je moguće više stambenih i drugih zgrada.”⁶²

43. Krizni štabovi su podnosili izvještaje centralnim državnim organima RS-a, uključujući Predsjedništvo, Skupštinu i različita ministarstva;⁶³ Savjet za nacionalnu bezbjednost je još 28. aprila 1992. primio Izvještaj o radu kriznih štabova.⁶⁴ Kao članovi Predsjedništva, i Krajišnik i Plavšić obilazili su krizne štabove i primali od njih izvještaje o situaciji u kritičnim opštinama.⁶⁵ Opštinska vojna povjereništva su direktno Krajišniku

BILTEN Ratnog predsjedništva Kotor Varoši, Godina I, br. 6, (24. jula 1992.) (0041-6470-0041-6476, engl. 0190-1025-0190-1031, str. 6).

Šipovo: Krizni štab je pregledao dokumenta vlade RS-a i ARK-a. Krizni štab je primio zahtjev ministra zdravlja i na osnovu njega postupio. Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 15. maja 1992. (0219-4142-0219-4145).

⁶² **Bosanska Krupa:** “PRIJEDLOG” Ratnog predsjedništva Bosanske Krupe br. 184/92. 25. maja 1992. (0091-4255-0091-4256, engl. 0092-3280-0092-3281).

⁶³ Primjeri kako su krizni štabovi podnosili izvještaje centralnim organima vlasti:

Bihać: Odluka Kriznog štaba od 21. maja 1992, član 7 glasi da je Krizni štab obavezan da informiše i konsultuje odgovorne organe Srpske Republike Bosne i Hercegovine i vladine povjerenike imenovane za oblasti ili regije koje su posebno izložene prijetnji rata. “ODLUKA O imenovanju članova Kriznog štaba” Br. 23/92, 21. maja 1992. (0094-1676-0094-1678, engl. 0110-4280-0110-4281).

Bosanski Šamac: Krizni štab je prosljedio Vladi RS-a kopiju svoje Odluke da se pridruži SAO Semberija i Majevice. (0045-6230-0045-6231, engl. 0052-4797). Apel Bosanskog Šamca upućen vladi RS-a. (0208-9698-0208-9699).

Bosanski Šamac: “Urgentan zahtjev” Kriznog štaba Bosanski Šamac upućen vladi RS-a, br. 97-10/92, 15. maja 92. (0208-9698-0208-9699).

Ilidža: Ratno predsjedništvo Ilidže šalje vladi RS i svakom ministarstvu pojedinačno informaciju o formiranju lokalnog biroa Trnovo. (0215-9638).

Novo Sarajevo: Opštinski odbor SDS-a tvrdi da je “Skupština srpskog naroda BiH formirala Krizni štab i treba da raspravlja o radu Kriznog štaba.” (Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a Novo Sarajevo, 28. februara 1992, 0220-3983-0220-3984)

Novo Sarajevo: Izvještaj o radu Kriznog štaba, br. 071/92, 5. juna 1992. (0084-5158-0084-5162, engl. 0089-8392-0089-8396) je očigledno razmatran na sjednici Vlade RS, 7. juna 1992. (0124-5352-0124-5353).

Stari Grad: Krizni štab je poslao zahtjev Ministarstvu pravde RS-a. Pismo Kriznog štaba Starog grada upućeno vladi RS-a, br. 50/92, 18. maja 1992. (0124-5648-0124-5648).

Živinice: Krizni štab SDS-a je poslao apel, između ostalih, Krajišniku i Karadžiću, da pomognu da se riješi kriza izazvana srpskom blokadom puta. (SA00-4909, SA02-4584-SA02-4585).

⁶⁴ SNB je prihvatio Izvještaj o radu kriznih štabova, Zapisnik sa sjednice SNB-a, 28. aprila 1992. (0124-5307-0124-5308).

Predsjedništvo: Odluka o obrazovanju ratnih povjereništava precizira da će “Ratno povjereništvo... preko povjerenika (da) prenosi informacije o problemima, potrebama i radu opštinskih organa” “ODLUKA O OBRAZOVANJU RATNIH POVJERENIŠTAVA U OPŠTINAMA ZA VRIJEME NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI ILI RATNOG STANJA”, br. 01-33/92, 10. juna 1992, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, I, Br. 10 (30. juna 1992.), 345 (0044-6791, potpisana kopija 0090-3101-0090-3102, engl. 0302-1126-0302-1127).

Vlada: Uputstvo za rad kriznih štabova obuhvata i zahtjev da se podnose sedmični izvještaji regionalnim i državnim tijelima. “IZVOD iz Uputstva za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama”, 26. aprila 1992. (0027-0617-0027-0618, engl. 0027-0619-0027-0620).

⁶⁵ **Bijeljina:** Kad je Plavšićeva vodila jednu delegaciju u Bijeljinu 4. aprila 1992, prvo se zaustavila u Kriznom štabu. “Htjela sam da prvo dodem ovdje lično da kontaktiram Krizni štab; kasnije ću otići u kasarnu, htjela sam da se prvo sretmem sa gospodinom Arkanom i njegovim saradnicima.” (TV Novi Sad, kanal 3, specijalni program vijesti o Bijeljini, V000-1462)

podnosila izvještaje: kao što je gore navedeno, Krajišnik je bio član Predsjedništva odgovoran za rad republičkih povjerenika.⁶⁶ Plavšićeva je bila republički povjerenik za Ratno povjereništvo Pale.⁶⁷

44. Regionalni krizni štabovi su, na sličan način, funkcionisali kao dio državnog sistema RS-a. Primali su naređenja i djelovali na osnovu odluka organa Vlade RS-a.⁶⁸ Opštinski krizni štabovi primali su instrukcije od regionalnih Kriznih štabova, djelovali na osnovu njihovih odluka i njima podnosili izvještaje.⁶⁹ Još jednom dolazi do izražaja nadmoć

Ilijaš: Krajišnik je vodio jednu delegaciju Predsjedništva srpske BiH i Glavnog štaba VRS-a u posjetu Kriznom štabu Ilijaša 28. juna 1992, gdje je delegacija upoznata sa situacijom na terenu. Izvještaj Radio Ilijaša od 29. juna 1992: 0225-0142.

Živinice: Krizni štab SDS-a je poslao apel, između ostalih, Krajišniku i Karadžiću, da pomognu da se riješi kriza izazvana srpskom blokadom puta. (SA00-4909, SA02-4584-SA02-4585).

⁶⁶ **Predsjedništvo:** Zapisnik s 15. sjednice, 6. jula 1992. (0076-7924-0076-7927, engl. 0083-7958-0083-7961).

⁶⁷ **Pale:** Potvrda članova Ratnog povjereništva Pale od strane Predsjedništva RS-a, br. 01-160/92, 25. juna 1992. (0090-3122-0090-3122, engl. 0302-5635-0302-5635).

⁶⁸ **SDS:** Pismo sekretara Izvršnog odbora SDS-a BiH upućeno predsjednicima tri krizna štaba SAO, broj 578-02/92, 31. maja 1992. (0108-8782-0108-8782, engl. 0301-7151-0301-7151).

Vlada: Zahtjev Ministarstva zdravlja RS-a upućen kriznim štabovima svake regije, kojim se traži njihov urgentni odgovor na ministrovu pismo. 23. aprila 1992. (0084-5250-0084-5250, radna verzija prijevoda L005-4951-L005-4951).

SAO: Krizni štab SAO Birač proglasio je ratno stanje na teritoriji SAO, zasnivajući svoju odluku na "Odluci Savjeta za nacionalnu bezbjednost Srpske Republike BiH o opštoj mobilizaciji" i upozoravajući da oni koji ne ispoštuju ovu odluku "podliježu pod važeće zakonske sankcije Srpske Republike BiH". "ODLUKA" br. 1-01/92, 29. aprila 1992. (0083-5801-0083-5801, engl. L003-9955-L003-9956). Krizni štab SAO Hercegovina je izgleda takode izdao apel zasnovan na odluci Savjeta za nacionalnu bezbjednost. "Kako kaže SAO Hercegovina" u "Oslobodenju" 17. aprila 1992. (0207-2580).

Krizni štab SAO Birač proglasio je ratno stanje "na osnovu Odluke Savjeta za nacionalnu bezbjednost Srpske Republike BiH". 0083-5773, prijevod L003-9997.

⁶⁹ **Bosanski Petrovac:** Krizni štab je razmatrao Zaključke Kriznog štaba ARK-a kao prvu tačku na svom dnevnom redu. "ZAPISNIK" sa 29. sjednice Kriznog štaba, br. KŠ-46/92, 10. juna 1992. (0094-6841-0094-6843, engl. 0190-9279-0190-9281).

Ključ: Krizni štab je usvojio odluke i zaključke u skladu s odlukama Kriznog štaba ARK-a i dao izjave da podržava aktivnosti i da je obavezan da djeluje u skladu s odlukama Kriznog štaba ARK-a. Zapisnik sa sjednice Kriznog štaba Ključ od 13-14. maja 1992. (0048-9893-0048-9896, prijevod 0110-7472-0110-7476). Krizni štab je slao svoje članove da prisustvuju sjednicama Kriznog štaba ARK-a, primao izvještaje tih članova o odlukama i zaključcima Kriznog štaba ARK-a i oslanjao se na Krizni štab ARK-a da utvrdi politiku u vezi sa zaposlenjem i statusom Muslimana. "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO Ključ". (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866).

Kotor Varoš: Krizni štab je tražio pažnju i pomoć od Kriznog štaba ARK. Izvod iz zapisnika sa 31. sjednice Kriznog štaba Kotor Varoš, 21. juna 1992. (0041-5625, prijevod 0190-9471). ARK je postavio koordinatora iz regionalnog kriznog štaba u opštinski. Izvod iz zapisnika sa 57. sjednice Kriznog štaba Kotor Varoš, 4. jula 1992. (0041-5594, prijevod 0190-9077-0190-9078). Na nekim sjednicama prijedlozi koordinatora dominiraju dnevnim redom i usvajaju se bez primjetne diskusije. Vidi Izvod iz zapisnika sa 60. sjednice Kriznog štaba Kotor Varoš, 6. jula 1992. (0041-5590, engl. 0190-9257-0190-9258), 18. sjednice Ratnog predsjedništva, 14. jula 1992. (0041-5555-0041-5556, engl. 0190-9076), 23. sjednice Ratnog predsjedništva, 19. jula 1992. (0041-5557, engl. L004-2656-L004-2657).

Prijedor: Skupština opštine koristila je odluke Kriznog štaba ARK-a kao osnovu za neke od svojih odluka, npr. Odluku o preraspoređivanju nekretnina koje su proglašene javnom imovinom. (P002-3868-P002-3871, prijevod 0301-5933-0301-5934).

Sanski Most: Krizni štab je postavio zamjenika predsjednika Kriznog štaba na zahtjev Kriznog štaba ARK-a. Zaključci Kriznog štaba Sanski Most, KŠ-20-2/92 od 20. maja 1992. (0047-1236-0047-1239). Bilten Kriznog štaba Sanski Most sadržavao je i kompletnu kopiju odluka i zaključaka Kriznog štaba ARK-a. "INFORMATOR" SDS-a Sanski Most (0049-1713-0049-1744, engl. 0092-2333-0092-2386, par. 32-36).

dokumenata iz ARK-a; mnogo manje je na raspolaganju u vezi sa ulogom ostalih regionalnih kriznih štabova. To da je namjera rukovodstva bosanskih Srba ustvari bila da regionalni krizni štabovi ostvaruju vlast nad opštinskim kriznim štabovima potvrđuje direktiva Izvršnog odbora SDS-a od 31. maja 1992. upućena predsjednicima kriznih štabova sve tri SAO.⁷⁰ Vladina uputstva za rad kriznih štabova uključuju i zahtjev da opštinski krizni štabovi podnose sedmične izvještaje regionalnim organima, iako nisu konkretno navedeni regionalni krizni štabovi.⁷¹

VOJNA ULOGA KRIZNIH ŠTABOVA

45. Kao vladajući organi u srpskim opštinama, krizni štabovi su bili sredstvo za uspostavljanje i održavanje srpske kontrole nad teritorijom koju je svojatala srpska država. Oni su koordinirali, podržavali i izdavali naredjenja različitim snagama koje su učestvovalе u preuzimanju vlasti u opštinama: oružanim snagama, upravnoj birokratiji i lokalnim resursima.

46. Krizni štabovi su igrali centralnu ulogu u koordiniranju vojnih napora u opštinama.⁷² Kao što je gore naglašeno, sva predsjednička uputstva i odluke o ratnim predsjedništvima i ratnim povjereništva, navode "stalnu koordinaciju i provođenje

Šipovo: Krizni štab je obavio "upoznavanje sa aktima SR BiH i aktima AR Krajina". Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 15. maja 1992. (0219-4142-0219-4145); odgovarajuća konkretna uputstva Kriznog štaba ARK-a i opšta uputstva iz "Banje Luke". Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 19. maja 1992. (0219-4132-0219-4141).

⁷⁰ **SDS:** Pismo sekretara Izvršnog odbora SDS-a BiH, Broj 578-02/92, 31. maja 1992. (0108-8782-0108-8782, engl. 0301-7151-0301-7151).

⁷¹ **Vlada:** "IZVOD iz uputstva za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama", 26. aprila 1992. (0027-0617-0027-0618, engl. 0027-0619-0027-0620).

⁷² Dokazi o saradnji i koordinaciji između kriznih štabova i vojske:

Vojska: Zabilješke Milivoja Miloševića (komandanta JNA) u rukopisu, u vezi s mobilizacijom kriznog štaba, uključuju stavke kao što su: "Tačka 1. Smještaj Kriznog štaba. 8. Uspostaviti sa armijom apsolutnu saradnju i usaglasiti planove odbrane od neprijatelja, kao jedinstvenu cjelinu. 11. Uspostaviti kontakt sa višom komandom kriznog štaba." (SA02-9213-SA02-9218)

U uputstvima ARK-a opštinskim kriznim štabovima i ratnim predsjedništvima navodi se da krizni štab "rukovodi opštenarodnim otporom na području opštine, obezbjeđuje jedinstvo u sprovođenju politike ONO, ...ostvaruje saradnju sa nadležnim organima drugih opština i komandama jedinica oružanih snaga." Br. 03-465/92, 11. juna 1992. (0094-1806-0094-1806, engl. 0300-5412-0300-5412).

Bratunac: Prvi sastanak Kriznog štaba bio je posvećen pripremama da se uspostave "formacije i komande". Zapisnici sa sastanka SDS-a Bratunac 1990. i 1991. (0219-2549-0219-2640): vidi Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba od 26. oktobra 1991. (0219-2620).

Rajlovac: "...bila je preokupacija (Kriznog štaba, Ratnog predsjedništva, Ratnog povjereništva) da se uspostavi što tješnja saradnja sa Vojnom komandom ...". "Svečani govor povodom (treće) godišnjice proglašenja srpske opštine Rajlovac", 23. februara 1995. (0226-9283-0226-9290).

Šipovo: Članovi Kriznog štaba podnijeli su izvještaj o sastancima s vojnom komandom. Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba, 15. maja 1992. (0219-4142-0219-4145); Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba, 9. juna 1992. (0219-4110-0219-4115).

Trnovo: Predstavnici JNA su se saglasili da pomognu u čišćenju opštine. Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Trnovo, 29. aprila 1992. (0227-6134-0227-6135, engl. L001-6088-L001-6090).

Vogošća: Naredenje izdato u saglasnosti s Komandom operativne grupe Srpske vojske, 30. maja 1992. (0223-2652-0223-2653). Sjednica Kriznog štaba se ticala "vojno-operativnih zadataka". Saopštenje za štampu koje je izdala informativna služba Kriznog štaba, 8. maja 1992. (0208-9414-0208-9415).

politike i mjera" Glavnog štaba VRS-a kao jedan od zadataka ovih tijela.⁷³ "Odluka o organizaciji i radu Kriznog štaba Prijedora" ilustruje koordinacionu ulogu kriznog štaba:

U ostvarivanju svoje funkcije u oblasti odbrambenih aktivnosti Krizni štab naročito koordinira rad i aktivnost svih subjekata opštenarodne odbrane, razmatra pitanja mobilizacije, razvoja i popune oružanih snaga i drugih struktura ..., upoznaje se sa situacijom na području Opštine po svim elementima bitnim za vođenje oružane borbe i, s tim u vezi, preduzima odgovarajuće mjere...Krizni štab ostvaruje stalnu saradnju sa jedinicama JNA, Teritorijalnom odbranom, civilnom zaštitom i javnom bezbjednosti posredstvom starješina ovih institucija, odnosno organa...⁷⁴

Prisustvo vojske u kriznim štabovima osiguravalo je postojanje zajedničke svrhe između političkih i vojnih tijela. Krizni štab Ključa tvrdio je da "sva značajna i važna pitanja iz domena vojske i milicije nisu rješavana mimo Kriznog štaba SO".⁷⁵

47. Krizni štabovi su obezbjeđivali regrute, snabdijevanje i materijalnu i moralnu podršku bez koje vojne jedinice ne bi mogle operisati.⁷⁶ U Vogošći je, naprimjer, dnevna isplata plata vojnicima predstavljala najveći dio budžeta Kriznog štaba.⁷⁷

⁷³ **Predsjedništvo:** "ODLUKA O OBRAZOVANJU RATNIH PREDSJEDNIŠTVA U OPŠTINAMA ZA VRIJEME NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI ILI RATNOG STANJA" Br. 03-512, 31. maja 1992, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, I, Br. 8 (8. juna 1992), 307 (0044-7474, potpisane kopije 0090-4508-0090-4509, engl. 0050-9977-0050-9978).

Predsjedništvo: "ODLUKA O OBRAZOVANJU RATNIH POVJERENIŠTAVA U OPŠTINAMA ZA VRIJEME NEPOSREDNE RATNE OPASNOSTI ILI RATNOG STANJA" Br. 01-33/92, 10. juna 1992, *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*, I, Br. 10 (30. juna 1992), 345 (0044-6791, potpisane kopije 0090-3101-0090-3102, engl. 0302-1126-0302-1127).

Vlada: "IZVOD iz uputstva za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama", 26. aprila 1992 (0027-0617-0027-0618 engl. 0027-0619-0027-0620).

⁷⁴ **Prijedor:** "Odluka o organizaciji i radu Kriznog štaba opštine Prijedor" (P000-7337-P000-7342, engl. 0301-6068-0301-6072). Kao dokaz o ovoj koordinaciji, zajednički sastanak Kriznog štaba i Komande garnizona; vidi "IZVJEŠTAJ" (Izveštaj o rekviriranju motornih vozila) Kriznog štaba, pozadinske baze Čirkin Polje, br. 74-06/92, 17. juna 1992. (P000-8404-P000-8410, engl. L001-5763-L001-5775, str. 9)

⁷⁵ **Ključ:** "Na sjednicama Kriznog štaba... redovno su učestvovali i komandanti vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine... te imali veoma dobru saradnju i koordinaciju sa Kriznim štabom SO-e Ključ. Nijedno značajno i važno pitanje iz domena vojske i milicije nije rješavano mimo Kriznog štaba SO" "IZVJEŠTAJ o radu Kriznog štaba /Ratnog predsjedništva/ Skupštine opštine Ključ" (0034-9532-0034-9536, engl. 0102-5010-0102-5015).

⁷⁶ Dokazi o ulozi kriznog štaba u podršci vojsci:

Bosanski Šamac: Krizni štab naređuje Izvršnom odboru da obezbijedi 500 uniformi za bataljon sa posebnom namjenom VRS-a, "ODLUKA" br. 146-10/92, 2. juna 92. (0045-6211-0045-6212, engl. 0052-6549)

Ilidža: Krizni štab obećava da će se pobrinuti za pripadnike JNA i njihove porodice, ako se pridruže VRS-u, "ODLUKA" br. 256/92, 10. maja 1992. (0094-9219-0094-9219, engl. L001-9332-L001-9334).

Prijedor: Krizni štab je imao vlastitu pozadinsku bazu u Čirkin Polju. "Na osnovu ... odluke kriznog štaba Srpske opštine Prijedor ... pristupilo se mobilizaciji snaga i sredstava u Pozadinskom obezbeđenju štaba". "IZVJEŠTAJ" (Izveštaj o rekviriranim motornim vozilima) Kriznog štaba, Pozadinska baza Čirkin Polje, br. 74-06/92, 17. juna 1992. (P000-8404-P000-8410, engl. L001-5763-L001-5775, str. 1).

Trnovo: Zahtjev Komande TO-a upućen Kriznom Štabu da se izvrši mobilizacija vojnih regruta, br. 3/92, 19. maja 1992. (0227-7641-0227-7642).

Zvornik: Krizi štab je naredio opštu mobilizaciju. "NAREDBA O OPŠTOJ MOBILIZACIJI", 02-1/92, 8. aprila 1992. (0213-2342-0213-2343). Privremena vlada je nabavila materijal i uniforme za specijalnu jedinicu "Igor Marković" TO-a SAO Semberije i Majevice. "ODOBRENJE ZA NABAVKU MATERIJALA I IZRADU UNIFORMI", 01-22/92, 27. aprila 1992. (0213-2358) Privremena vlada je isplatila plate vojnicima i oficirima TO-a. "ZAKLJUČAK O VISINI NAKNADE ZA MJESEC MAJ 1992. GODINE ZA PRIPADNIKE TO SRPSKE VOJSKE", 03-400-207/92, 4. juna 1992. (0213-2390).

⁷⁷ **Vogošća:** Računi Kriznog štaba Vogošća 15.-31. maja 1992. (0222-5220-0222-5221).

48. Međutim, stepen direktnog učešća kriznih štabova u vojnoj komandi i operacijama razlikovao se od opštine do opštine i takođe tokom vremena, kao što se razlikovao i odnos različitih oružanih snaga – TO-a, stranački zasnovane paravojske, JNA i VRS – prema rukovodstvu bosanskih Srba i evoluirala njihova uloga u nastajanju države bosanskih Srba.

49. Krizni štabovi su često tijesno učestvovali u naporima SDS-a da se naoružaju Srbi još 1991. i početkom 1992.⁷⁸ U nekim mjestima SDS je preuzela inicijativu da naoruža i obuči lokalne Srbe, prerušena u TO ili opštinsku Civilnu zaštitu.⁷⁹ U drugim slučajevima, krizni štab je naoružavao i organizovao lokalne Srbe u SDS-ove vlastite paravojne formacije, često nazivane SOS (Srpske odbrambene snage).^{80 81} U nekim slučajevima krizni štabovi su širili svoju finansijsku i logističku podršku i na paravojne grupe koje su djelovale

⁷⁸ Dokazi o učešću Kriznih štabova u SDS-ovoj podjeli oružja:

Bosanska Krupa: Član Kriznog štaba Mile Štrbac bio je takođe predsjednik Opštinskog pododбора SDS-a za odbranu i zaštitu srpskog naroda, koji je naoružavao Srbe uz pomoć članstva SDS-a u policiji i TO-u. Ratno predsjedništvo je takođe izdvojilo i pohvalilo one članove koji su bili najodgovorniji za nabavku oružja i organizovanje srpske TO. "IZVJEŠTAJ o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva" aprila 1993. (0091-4361-0091-4371, engl. 0091-2076-0019-2088, str. 4).

Ključ: "Malo je naoružanja i municije, treba izvršiti obuku, izvesti gađanje,.....mi smo u oskudici sa oficirima, te je to problem... imamo spiskove svih ljudi, kurire, a određena su i kritična mjesta. Manjak je oružja....Treba se više povezivati sa JNA. ... Mi smo i obuku završili, uradili spiskove, odredili punktove, komandire, kurire. Sve smo završili". Zapisnik sa 9. sjednice Izvršnog odbora SDS, 12. marta 1992. (0091-4537-0091-4538, engl. 0110-7493-0110-7493).

Trnovo: Na sastanku Opštinskog odbora SDS-a 12. februara 1992, jedan član se žalio da je podjela oružja bila tako neorganizovana da je oružje dato čak i onima koji nisu članovi SDS-a. Zapisnik sa treće sjednice opštinskog odbora SDS-a Trnovo, 12. februar 1992., (0228-0494-0228-0495).

Vogošća: "Komandant" Kriznog štaba Jovan Tintor hvalisao se svojim radom na podjeli oružja. Transkript intervjua s Tintorom. (0025-5231-0025-5249).

⁷⁹ Primjeri podsticaja SDS-a da se formiraju jedinice TO-a ili Civilne zaštite:

Skupština: Karadžićeva uputstva o osnivanju kriznih štabova nalažu kriznim štabovima SDS-a da organizuju TO. Transkript sa 14. sjednice Skupštine bosanskih Srba, 27. marta 1992. (0089-6915-0089-6949, engl. 0092-6762-0092-6786, str. 23)

Ključ: Planovi za "Opštinski štab Civilne zaštite SDS-a" (bez datuma, 0057-4382-0057-4407, engl. 0302-3558-0302-3572) i u vezi s tim Procjena ukupne vojno-političke situacije u opštini Ključ (bez datuma, 0034-9558-0034-9572)

Novo Sarajevo: "Uputstva za obrazovanje jedinica TO" (SA02-3506-SA02-3506, engl. 0049-8882-0049-8882).

Trnovo: SDS Trnovo je imao vlastiti TO. Opštinski odbor SDS-a odlučio je da obrazuje oružane jedinice, uključujući odjeljenja, vodove i čete. "Zapisnik" sa 5. sjednice Opštinskog odbora, 7. marta 1992. (0228-0497-0228-0497, engl. 0305-2247-0305-2247).

⁸⁰ Primjeri saradnje SDS-a ili uspostavljanja vlastitih paravojnih grupa:

Bijeljina: TO—Srpska nacionalna garda i Srpska dobrovoljačka garda, pod vodstvom Kriznog štaba opštine Bijeljina, preuzeli su vlast u gradu 31. marta – 1. aprila 92. (Izveštaj o bezbjednosnoj situaciji u SJB Bijeljini (0074-9558-0074-9563, engl. L000-3856-L000-3858).

Sanski Most: Dnevnik Nedeljka Rašule, predsjednika Kriznog štaba sadrži i spisak članova SDS-a u "SOS"-u. (0037-9422-0037-9463, engl. 0110-4328-0110-4367, str. 23). Jedan proglas SOS-a izgleda citira odluku Kriznog štaba o obrazovanju SOS-a i tvrdi da oni djeluju uz saglasnost legalnih vlasti. "Proglas" br. 5/92, 30. maja 1992. (0047-8678-0047-8678, engl. 0050-0662-0050-0662). Lokalni komandant paravojske "Njunja" bio je član ili je bio pod komandom Kriznog štaba Sanski Most. "ZAKLJUČCI" Kriznog štaba br. KŠ-38/92, 17. juna 1992. (0047-1802-0047-1805).

Trnovo: SOS je očigledno formiran 10. marta 1992. Danilo Goljanin, član Kriznog štaba (vidi Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba od 9. maja 1992., 0227-6159-0227-6160, engl. L001-5787-L001-5788), bio je komandant SOS-a. "Spisak vojnih lica" (0094-9314-0094-9337). Vidi takođe dokumentaciju bataljona SDS-a Trnovo (0094-9747-0094-9777, engl. L003-2545-L003-2575)

u njihovim opštinama,⁸² ili kao u slučaju Ilijaša, pozivali su paravojne snage, kao što je Arkanova Srpska dobrovoljačka garda, da im dođu u pomoć.⁸³ U drugim slučajevima, krizni štab je integrisao lokalne paravojne grupe u redovnu TO ili vojsku.⁸⁴

50. Kontrola kriznih štabova nad lokalnim snagama TO-a proisticala je iz dva izvora: de facto kontrole SDS-a nad jedinicama koje je SDS osnovao i naoružao i zakonskih odredbi Ustava RS-a koji je obavezivao opštine da organizuju, rukovode i podržavaju štabove opštinskih TO-a.⁸⁵ U nekoliko slučajeva šefovi kriznih štabova su se pretvorili u komandante i vlastitu kontrolu nad lokalnim snagama doveli do stepena da su preuzeli direktno komandovanje lokalnim jedinicama.⁸⁶ U drugim slučajevima krizni štabovi su ostvarivali vlast nad TO-om uspostavljanjem lokalnih komandi TO-a, imenovanjem oficira, izdavanjem naredenja i primanjem izvještaja iz jedinica TO-a.⁸⁷

⁸² Dokazi da je krizni štab podržavao paravojne snage:

Zvornik: Privremena vlada je davala paravojnim snagama isplate u gotovini i stanove. Izjava Svetislava Mitrovića, zvanog Niški (0076-6079-0076-6082). Zahtjev Privremene vlade Zvornika upućen Ministarstvu odbrane RS-a u kojem se kaže da je Privremena vlada isplatila plate TO-u i miliciji u opštini za mjesec april 1992., br. 03-100-202/92, 6. juna 1992. (0215-9575-0215-9576). Privremena vlada je isplatila plate pripadnicima specijalnih jedinica pod komandom, između ostalih, Niškog, Pivarskog i Vojina Vučkovića, zvanog Žučo. "ZAKLJUČAK O VISINI NAKNADE ZA MJESEC MAJ 1992. GODINE ZA PRIPADNIKE TO SRPSKE VOJSKE" 03-400-207/92, 4. juna 1992. (0213-2390); "SPISAK" pripadnika Srpske dobrovoljačke garde iz Teslića (0216-4114-0216-4115); Platna lista za pripadnike specijalne jedinice Pivarskog, (0132-8379-0132-8383); Platna lista za pripadnike jedinice Zorana Aleksića (0132-8387-0132-8392). "NALOG ZA ISPLATU" Privremene vlade Zvornika za Žučinu jedinicu, 4. maja 1992. (0216-4086-0216-4086). "NALOG ZA ISPLATU" za dobrovoljce iz Loznice (0132-8432-0132-8432). Privremena vlada je platila za prebacivanje dobrovoljaca iz Beograda u Zvornik. Račun Slavka Selakovića, 30. aprila 1992. (0132-8424-0132-8425).

⁸³ **Ilijaš:** Zahtjev Kriznog štaba opštine Ilijaš za pomoć u ljudstvu iz Srpske dobrovoljačke garde u Beogradu, 14. juna 1992. (0224-9562-0224-9562).

⁸⁴ Primjeri stavljanja lokalnih paravojnih snaga pod kontrolu TO-a, odnosno vojske:

Bosanska Krupa: Ratno predsjedništvo je integrisalo jedinice srpskog TO-a u 10. korpus JNA, tako da ne bismo bili smatrani i tretirani kao paravojska. "IZVJEŠTAJ o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva" april 1993. (0091-4361-0091-4371, engl. 0091-2076-0091-2088, str. 6)

Sanski Most: Odluka Kriznog štaba da se Srpske odbrambene snage stave pod kontrolu komandanta srpskog TO-a i da se rasporede kao specijalne jedinice TO-a. "ZAKLJUČCI" br. 7/92, 22. aprila 1992. (0047-1862-0047-1863, engl. 0110-7725-0110-7726).

⁸⁵ **Ustav:** Član 110 Ustava Srpske Republike Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik srpskog naroda u BiH* 92/3 (16. marta 1992.), str. 17-26. (0040-8005-0040-8069).

⁸⁶ Primjeri gdje su šefovi kriznih štabova bili takođe i komandanti:

Bosanska Krupa: Gojko Kličković se prozvao komandantom Kriznog štaba. Vidi npr. "Naredba" 26/92, 5. aprila 1992. (0059-0173-0059-0173, engl. 0190-1476-0190-1476)

Bratunac: Miroslav Deronjić bio je predsjednik Kriznog štaba i komandant TO. Izjava Miroslava Deronjića, br. KI 3420/93, 30. maja 1994 (0093-9305-0093-9307, engl. 0302-5055-0302-5058).

Ilijaš: Ratko Adžić bio je predsjednik Kriznog štaba i prozvao se komandantom VSN BiH Ilijaš. Pismo Adžića upućeno Predsjedniku Predsjedništva, 12. juna 1992. (0084-5289-0084-5289, engl. 0089-2249-0089-2249).

Vogošća: Jovan TINTOR bio je komandant Kriznog štaba i prozvao se komandantom lokalnih vojnih vlasti. Transkript razgovora s Tintorom (0025-5231-0025-5249).

⁸⁷ Dokazi o kontroli kriznog štaba nad jedinicama TO-a obuhvataju:

Bihać: Dana 3. maja 1992. Krizni štab SDS-a donio je odluku o imenovanju komandanta, zamjenika komandanta i načelnika štaba lokalne brigade TO-a i izjavio da komanda brigade dobija sve komande i zadatke od Kriznog štaba i Opštinskog odbora SDS-a. "ODLUKA O imenovanju komandanta, zamjenika komandanta i načelnika štaba TO-a", Broj 14/92, 3. maja 1992. (0094-1674-0094-1675, engl. L001-6733-L001-6735).

Bratunac: Deronjić je naredio napad na Glogovu. Izjava Miroslava Deronjića, br. KI 3420/93, 30. maja 1994. (0093-9305-0093-9307, engl. 0302-5055-0302-5058). Vidi takođe Naredenje Kriznog štaba o formiranju

51. Analiza borbene gotovosti VRS-a opisuje proces:

samoorganizovanjem pod političkim i patriotskim uticajem Srpske demokratske stranke nastale odgovarajuće opštinske i druge regionalne jedinice čiju osnovu su činile jedinice teritorijalne odbrane.... Jedinice pešadije koje su masovno nastale samoorganizovanjem od jedinica teritorijalne odbrane i drugih, upotrebljavane su samo u početku rata po odluci kriznih štabova i sličnih rukovodećih tela.⁸⁸

Uloga kriznih štabova prije formiranja Vojske potvrđena je zaključcima Vlade RS-a od 21. maja 1992, kojima se preporučuje ukidanje kriznih štabova, "kako bi vojska mogla preuzeti odbranu".⁸⁹

52. Međutim, prije formiranja VRS-a, odnos kriznih štabova prema redovnoj vojsci, odnosno JNA, nije bio dosljedan i razlikovao se od opštine do opštine i tokom vremena. U nekim slučajevima, pojedini oficiri JNA su tajno sarađivali sa SDS-om već u ljeto 1991.⁹⁰ i

štabova, komandi i jedinica TO-a, br. 01-6-92, od 13. aprila 1992. (0083-5804-0083-5804, engl. L003-9957-L003-9958); "IZVJEŠTAJ" komandanta čete TO-a iz Poloma o izvršenju naređenja Kriznog štaba, 26. marta 1992. (0083-6057-0083-6058, engl. 0302-1359-0302-1360); "IZVJEŠTAJ" komandanta čete iz Osamskog o izvršenju naređenja Kriznog štaba (0083-6052-0083-6054, engl. L003-1618-L003-1620)

Bosanska Krupa: Krizni štab je naredio komandantima brigada, bataljona, snagama TO-a i policije da ne napuštaju svoja mjesta boravka i da se javljaju Kriznom štabu svaka dva sata". "Naredba" br. 25/92, 5. aprila 1992. (0091-4279-0091-4279, engl. 0088-4611-0088-4611).

Ključ: "Krizni štab se saglasio da imenuje članove komande bataljona, itd." "KNJIGA zapisnika sa sjednice Kriznog štaba SO Ključ" (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866, str. 4).

Rajlovac: "Krizni štab je radio ... na organizovanju TO." "Svečani govor povodom godišnjice proglašenja Srpske opštine Rajlovac" 23. februara 1995. (0226-9283-0226-9290).

Sanski Most: Zabilješke u dnevniku predsjednika Kriznog štaba: "Krizni štab će biti zadužen za sve aktivnosti...Krizni štab će biti zadužen za sve aktivnosti koje će početi 15. aprila 1992." Dnevnik Nedeljka Rašule (0037-9422-0037-9463, engl. 0110-4328-0110-4367, str. 14). Vidi druga naređenja Kriznog štaba upućena Komandi TO-a u "INFORMATOR"-u SDS-a Sanski Most (0049-1713-0049-1744, engl. 0092-2333-0092-2386, str. 27-29).

Šipovo: Krizni štab naredio Komandi TO-a da obavi razoružavanje Muslimana. Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 19. maja 1992. (0219-4132-0219-4141)

Trnovo: Ratni dnevnik bataljona TO-a Trnovo opisuje ulogu Kriznog štaba u naoružavanju jedinice TO-a, obezbjeđivanju veze sa jedinicama JNA i nalažanju pune borbene gotovosti. (0094-9338-0094-9370, engl. 0300-4620-0300-4651, na stranicama 4, 10, 14, i 15 u prijevodu)

Vogošća: Krizni štab je proglasio opštu mobilizaciju srpske TO Vogošće. "Proglas" br. 254-06, 11. maja 1992. (0208-9404-0208-9404).

Zavidovići: "ODLUKA o formiranju Štaba za poslove JNA i Srpske TO" 15. maja 1992. (0207-2621-0207-2621).

Zvornik: Privremena vlada je odlučila da formira specijalnu jedinicu TO-a. "ODLUKA O FORMIRANJU SPECIJALNE JEDINICE TERITORIJALNE ODBRANE" Broj 11/92, 18. aprila 1992. (0213-2347, 0213-2326-0213-2609, BILTEN opštine Zvornik. Privremena vlada je otpuštala i imenovala članove Komande opštinske TO. "ODLUKA O FORMIRANJU KOMANDE TO SRPSKE OPŠTINE ZVORNIK" 01-023-44/92, 28. aprila 1992 (0213-2362); "ODLUKA O RAZRJEŠENJU ČLANOVA KOMANDE TO SRPSKE OPŠTINE ZVORNIK" 01-023-45/92, 28. aprila 1992. (0213-2359-0213-2361).

⁸⁸ **Vojska:** "ANALIZA borbene gotovosti i aktivnosti VRS u 1992. godini" 5. aprila 1993. (0060-7339-0060-7480, engl. 0110-3019-0110-3182, str. 10, 13). Proces ove tranzicije od TO pod komandom kriznog štaba do pješadijskih brigada pod vojnom komandom može se vidjeti naprimjeru **Šipova**, Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 19. juna 1992. (0219-4107-2019-4109).

⁸⁹ **Vlada:** Zapisnik sa sjednice vlade RS-a, 21. maja 1992. (0124-5322-0124-5324).

⁹⁰ Dokazi o saradnji JNA sa SDS-om:

kasnije se hvalisali kako su pomogli u "organizaciji priprema i savjetima SDS-a da preuzme vlast".⁹¹ Uputstvo od 19. decembra 1991. postavilo je kao uslov da krizni štabovi sarađuju s komandama i štabovima JNA. Krizni štab Novo Sarajevo je barem pokušao da slijedi ovo uputstvo pozivajući komandante svih bataljona da prisustvuju sastancima Kriznog štaba. Na sličan način je Krizni štab Zvornik među svojim članstvom naveo i štab Komande JNA za Zvornik.⁹² Karadžićevo uputstvo o formiranju kriznih štabova sa sjednice Skupštine bosanskih Srba od 27. marta 1992, preporučuje da jedinice TO-a koje su organizovali krizni štabovi budu stavljene pod komandu JNA gdje je to moguće.⁹³ Očigledno, ovakvi kontakti i saradnja više nisu bili tajna, već armijska politika u martu i aprilu 1992.⁹⁴

53. S transformacijom JNA i srpske TO u VRS, odnos između kriznih štabova i redovne vojske postao je još bliži i više institucionalizovan.⁹⁵ Neki članovi kriznog štaba imali su lične kontakte s generalom Mladićem u vezi s vojnim operacijama i problemima komandovanja.⁹⁶ Komandanti VRS-a ili njihovi predstavnici prisustvovali su sastancima

Vojska: Smiljanićevo pismo Mladiću o tajnim kontaktima sa SDS-om (0200-9468-0200-9473, engl. 0300-4728-0300-4733); "Ciljevi i principi organizovanja dobrovoljačkih jedinica na području Bosanske Krajine", 24. augusta 1991. (0043-7721-0043-7724, engl. 0043-7717-0043-7720).

⁹¹ **Vojska:** Srbi u JNA su: "podržali i pružili maksimalnu pomoć i u organizaciji priprema i savjetima SDS-u ... da preuzme vlast...Takva saradnja je uspostavljena i sa čelnim ljudima u stranci, ljudima na vlasti, (i) kriznim štabom..." "Mi znamo svoj cilj" Intervju s pukovnikom Radmilom Zelajom, *Kozarski vjesnik* 20. maja 1994. (0033-2752-0033-2753, engl. 0033-2746-0033-2753).

Vidi takođe **Prijedor:** Uloga pukovnika Arsića u preuzimanju vlasti u Prijedoru. Emisija Radio Prijedora od 29. aprila 1995. (0100-8949-0100-8956, engl. 0208-9296-0208-9304)

⁹² **Novo Sarajevo:** Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba od 29. januara 1992. (SA02-6150-SA02-6151).

Zvornik: "ZAKLUČCI" Opštinskog odbora SDS-a, 22. decembra 1991. (0132-8358-0132-8359)

⁹³ **Skupština:** Transkript sa 14. sjednice Skupštine bosanskih Srba, 27. marta 1992. (0089-6915-0089-6949, engl. 0092-6762-0092-6786, stranica 23).

⁹⁴ **Vojska:** Naređenje generala Blagoja Adžića od 25. marta 1992. o obrazovanju dobrovoljačkih jedinica pod komandom JNA. (0060-7022-0060-7025, engl. 0060-7026-0060-7029).

Vojska: Naređenje 5. korpusa nalaže 6. partizanskoj brigadi da uspostavi veze s opštinskim vlastima, br. 313-1, 1. aprila 1992. (0104-2415-0104-2418, engl. 0300-6328-0300-6331)

Vojska: Rezervno komandno mjesto 2. vojne oblasti podnosi izvještaj Operativnoj komandi 2. vojne oblasti: "Ostvarili smo neprekidni kontakt i koordinaciju aktivnosti sa Kriznim štabom Pale." Br. 09-1580-1, 6. aprila 1992. (0089-1872-0089-1872, engl. 0304-6888-0304-6888).

⁹⁵ Dokazi o saradnji i koordinaciji između kriznih štabova i vojske:

Vojska: Komanda 1. partizanske brigade, "SASTANAK sa predsjednicima opština" u zoni odgovornosti divizije, br. I-45/92, 14. maja 1992. (0042-1533-0042-1536, engl. 0096-8573-0096-8575)

Vojska: Zabilješke Milivoja Miloševića u rukopisu (komandant JNA) u vezi s mobilizacijom Kriznog štaba uključuju sljedeće stavke: "Tačka 1. Smještaj kriznog štaba. 8. Uspostaviti sa armijom apsolutnu saradnju i usaglasiti planove odbrane od neprijatelja, kao jedinstvenu cjelinu. 11. Uspostaviti kontakt sa višom komandom kriznog štaba. (SA02-9213-SA02-9218)

Ključ: "Adamović Marko pročitao je naredbu Komandanta brigade, koja je prihvaćena od strane Kriznog štaba." "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO Ključ" (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866, str. 20).

Rajlovac: "...bila je preokupacija (Kriznog štaba, Ratnog predsjedništva i Ratnog povjereništva) da se uspostavi što tješnja saradnja sa Vojnom komandom..." "Svečani govor povodom godišnice proglašenja Srpske opštine Rajlovac" 23. februara 1995. (0226-9283-0226-9290).

Trnovo: "Dogovorili smo se sa predstavnicima JNA, oni će se uključiti u čišćenje Opštine."

Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Trnovo od 29. aprila 1992. (0227-6134-0227-6135).

Vogošća: Naređenje izdato uz saglasnost Komande operativne grupe Srpske vojske, 30. maja 1992. (0223-2652-0223-2653)

⁹⁶ **Vojska:** Presretnuti razgovor između Unkovića i Ratka Mladića, 13. maja 1992. (0322-0204-0322-0205). Presretnuti razgovor između Gliše Simanića i Mladića, 25. maja 1992. (0322-0448-0322-0448). "Za

kriznog štaba u nekoliko opština.⁹⁷ Kad je 5. korpus JNA postao 1. krajiški korpus VRS-a, saradnja s lokalnim civilnim vlastima postala je redovna karakteristika Korpusa.⁹⁸ Prema riječima Kriznog štaba Trnovo, "komanda i Krizni štab moraju biti jedno".⁹⁹

54. Međutim, ima mnogo slučajeva u kojima su krizni štabovi išli i dalje od ove saradnje: neki krizni štabovi postavljali su zadatke vojsci i čak izdavali naređenja i prisvajali vlast nad vojnim jedinicama u svojim opštinama.¹⁰⁰ U Ključu su članovi Ratnog

koordinatora u kriznoj situaciji imenuje se Gliša Simanić", vidi Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a Trnovo, 27. decembra 1991. (0228-0489-0228-0491, engl. 0303-9809-0303-9810).

⁹⁷ **Bosanski Petrovac:** U Kriznom štabu je bio i jedan predstavnik "Komande", Zapisnik sa 29. sjednice Kriznog štaba, br. KŠ-46/92, 10. juna 1992. (0094-6841-0094-6843, engl. 0190-9279-0190-9281).

Ključ Sjednicama Kriznog štaba prisustvovali su "komandanti jedinica" "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO-e Ključ" (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866).

Kotor Varoš: U Ratnom predsjedništvu treba da bude i "...Komandant najveće jedinice koja izvodi borbena dejstva na području opštine". Zapisnik sa 61. sjednice Kriznog štaba, 6. jula 1992. (0041-5588-0041-5589, engl. L005-5627-L005-5629)

Prijedor: Opštinski Savjet za nacionalnu odbranu preporučio je da jedan predstavnik Prijedorskog garnizona bude uključen u sastav Kriznog štaba. Zapisnik sa 4. sjednice opštinskog Savjeta za nacionalnu odbranu od 15. maja 1992. (0063-4041-0063-4043, engl. 0063-3781-0063-3783).

Sanski Most: Pukovnik Branko Basara (6. krajiška brigada) i Nedo Aničić (komandant opštinske TO) bili su članovi Kriznog štaba. Vidi npr. Zaključci Kriznog štaba br. KŠ 27/92, 30. maja 1992. (0047-1742-0047-1745, engl. 0110-6744-0110-6745); "ZAKLJUČCI" Kriznog štaba br. KŠ-38/92, 19. juna 1992. (0047-1240-0047-1243, engl. 0092-9254-0092-9255).

⁹⁸ **Vojska:** Naređenje Komande 5. korpusa da se poboljša komanda i kontrola u jedinicama, br. 436-4, 14. maja 1992. (0094-9898-0094-9900 engl. 0300-6772-0300-6774)

Vojska: Naređenje Komande 1. krajiškog korpusa o mobilizaciji, br. 467-2, 21. maja 1992. (0094-9895-0094-9897 engl. 0110-5195-0110-5199)

Vojska: Izvještaj Komande 1. krajiškog korpusa o političkoj i bezbjednosnoj situaciji, br. 520-3, 20. juna 1992. (0090-0792-0090-0795 engl. 0300-7832-0300-7834)

Vojska: Naređenje Komande 1. krajiškog korpusa, br. 560-1, 1. jula 1992. (0102-9803-0102-9806, engl. 0084-8545-0084-8546)

⁹⁹ **Trnovo:** Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba 18. maja 1992. (0227-6199-0227-6204).

¹⁰⁰ Dokazi o tome da je krizni štab imao kontrolu nad vojskom:

SAO BIRAČ izjavljuje da su sve vojne jedinice pod komandom opštinskog KŠ. "ODLUKA" br. 1-01/92, 29. aprila 1992. (0083-5801-0083-5801, engl. L003-9955-L003-9956)

Bosanska Krupa: Krizni štab je naredio komandantima brigada, bataljona, snaga TO-a i policije da ne napuštaju svoja mjesta boravka i da se javljaju Kriznom štabu svakih dva sata. "Naredba" br. 25/92, 5. aprila 1992. (0091-4279-0091-4279, engl. 0088-4611-0088-4611).

Bosanska Krupa: "Komandi 1. krajiške brigade je naredeno da uništi sljedeće mostove..." "NAREDBA" Ratnog predsjedništva, br. 22/92, 24. aprila 1992. (0091-4401-0091-4401, engl. 0092-3275-0092-3275)

Ilijaš: Ratko Adžić, predsjednik Kriznog štaba, prozvao se komandantom VSN BiH Ilijaš i zahtijevao protivavionsko naoružanje od Karadžića ("da očistim neke terene u opštini Ilijaš.") Pismo Adžića upućeno predsjedniku Predsjedništva, 12. juna 1992. (0084-5289-0084-5289, engl. 0089-2249-0089-2249).

Prijedor: Opštinski odbor SDS-a zaključio je: "Sve jedinice i kadrovi na rukovodećim funkcijama će biti odgovorni i potčinjeni kriznom štabu u ovom području." Skraćeni zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a Prijedor, od 23. aprila 1992. (0063-3861-0063-3863, engl. 0110-7301-0110-7301)

Prijedor: "Krizni štab opštine Prijedor je odlučio da se u ovom selu vojno interveniše Vojska je intervenisala" (Izvještaj SJB Prijedor, B003-2578-B003-2586, engl. 0110-8903-0110-8909, str. 2)

Prijedor: Vidi "Pregled zaključaka, naredbi i odluka koje je donio Krizni štab, odnosno Ratno predsjedništvo, a koji se odnose na SJB i Regionalnu komandu u periodu od 29. 5. do 24. 7. 1992. god." (0063-3784-0063-3786, engl. 0092-6816-0092-6818)

Sanski Most: U dnevniku predsjednika Kriznog štaba zabilježeno je: "Krizni štab će biti zadužen za sve aktivnosti koje će početi 15. aprila 1992." "Dnevnik Nedeljka Rašule (0037-9422-0037-9463, engl. 0110-4328-0110-4367, str. 14).

predsjedništva javno proklamovali svoju vojnu ulogu dozvoljavajući sebi da nose uniforme i oružje.¹⁰¹

55. Stepen u kojem su krizni štabovi prisvajali vojnu vlast razlikovao se od opštine do opštine. Tamo gdje JNA nije bila prisutna ili se na nju nije moglo osloniti ili VRS nije odmah uspostavila jedinice koje bi funkcionisale, krizni štab je mogao sprovesti vojnu vlast,¹⁰² dok je u drugim mjestima bio spremniji da komandu nad vojskom ili policijom prepusti profesionalcima.¹⁰³ U ovim poslednjim slučajevima više su se pridržavali naređenja i uputstava o obrazovanju kriznih štabova, koja im nisu eksplicitno davala pravo da naređuju vojsci već prije da komandu nad vojskom smatraju pitanjem kojim treba da se bave profesionalci, gdje i kada se takvim profesionalcima može vjerovati.¹⁰⁴ Neki krizni štabovi su, bez obzira na to, bili spremni da tumače vladina i stranačka uputstva na način koji im je i dalje davao komandna ovlaštenja.¹⁰⁵

Trnovo: Krizni štab će davati zaduženja komandantima jedinica. Zapisnik sa sastanka Opštinskog odbora SDS-a, 26. aprila 1992. (0228-0279-0228-0280, eng. L001-5791-L001-5782).

Trnovo: "Komanda mora slušati i izvršavati svoje dužnosti." Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba, 9. maja 1992. (0227-6159-0227-6160, eng. L001-5787-L001-5788)

Vogošća: Tintor kaže da je kao načelnik Kriznog štaba bio "komandant i civilni vođa...Pod mojom komandom bile su vojne i civilne vlasti." Transkript razgovora s Tintorom (0025-5231-0025-5249).

Vogošća: "NAREDBA o pretpočinjavanju garnizona u Semizovcu Kriznom štabu SO Vog.", br. 117/92, 14. maja 1992. (0223-2623-0223-2623)

Zavidovići: "ODLUKA o formiranju Štaba za poslove JNA i Srpske TO", 15. maja 1992. (0207-2621-0207-2621).

¹⁰¹ **Ključ:** Odluka Ratnog predsjedništva 05-01-93/92, 13. jula 1992. (0057-5286-0057-5286, eng. 0110-7626)

¹⁰² **Prijedor:** SDS se raspitivao u komandi garnizona "da li će JNA braniti srpski narod," ali je objavio da će nastaviti s preuzimanjem vlasti bez obzira na JNA. Ako JNA ne zaštiti Srbe, onda će SDS pozvati sve srpske vojnike da dezeritiraju i ponesu svoje oružje. Skraćena verzija sastanka Opštinskog odbora SDS-a, 23. aprila 1992. (0063-3861-0063-3863, eng. 0110-7301-0110-7301)

Ključ: Lokalna vojna jedinica izvijestila je Komandu korpusa da predsjednik Kriznog štaba podstiče dezertiranje iz JNA u pokušaju da stvori vojnu jedinicu koja bi bila njemu odgovorna. 30. partizanska divizija, redovni borbeni izvještaj, br. 174-17, 4. maja 1992. (0095-4739-0095-4741, eng. 0190-4007-0190-4009).

¹⁰³ Ima dokaza da neki krizni štabovi nisu kontrolisali vojsku ili policiju:

Novo Sarajevo: Krizni štab kaže da oni nisu niti imaju namjeru da se bave pitanjima policije ili onim pitanjima koja se tiču vojne komande i da zbog toga nemaju izvještaja o tim pitanjima. Izvještaj o radu Kriznog štaba, br. 071/92, 5. juna 1992. (0084-5158-0084-5162, eng. 0089-8392-0089-8396, str. 2)

Kotor Varoš: Krizni štab je razmotrio rad SJB. Krizni štab je zaključio da nema pravo da se upliće u profesionalni rad policije i vojske, niti to želi, ali zahtijeva od njih da preuzmu brigu o obezbjeđenju i stvore uslove potpune bezbjednosti na području opštine. "Bilten Kriznog štaba" br. I/3, 26. juna 1992. (0041-6213-0041-6216, eng. L000-4310-L000-4318, str. 5).

¹⁰⁴ **SDS:** Uputstvo od 19. decembra 1991. nalaže "punu saradnju s komandama i štabovima oružanih snaga JNA." "UPUTSTVO O ORGANIZOVANJU I DJELOVANJU ORGANA SRPSKOG NARODA U BOSNI I HERCEGOVINI U VANREDNIM OKOLNOSTIMA", 19. decembra 1991. (eng. 0027-0650-0027-0656)

Skupština: "Morate da pokušate da taj narod dovedete u red da može da se odbrani. Nadajte se da te štabove nekoliko rezervnih oficira, da uvedu sve koji imaju oružje i formacije, da formiraju teritorijalne odbrane, i, ako je tu JNA obavezno da su po njenom komandom." "Transkript sa 14. sjednice Skupštine bosanskih Srba, 27. marta 1992. (0089-6915-0089-6949, eng. 0092-6762-0092-6786, str. 23).

Vlada: Uputstvo o radu kriznih štabova kaže da "Komandovanje TO i snagama milicije isključivo je u nadležnosti profesionalnog kadra i stoga je nužno spriječiti svako miješanje u komandovanje teritorijalnom odbranom ili upotrebom snaga milicije." "IZVOD iz uputstva za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama", 26. aprila 1992. (0027-0617-0027-0618 eng. 0027-0619-0027-0620).

¹⁰⁵ **Ključ:** "Odnos vojnih i civilnih vlasti da bude takav da vojne vlasti izvršavaju naređenja civilnih vlasti, s tim što se civilne vlasti neće miješati u način izvršenja istih." "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO Ključ" (0057-3856-0057-3893, eng. 0091-3841-0091-3866, str. 3).

56. Manjak propisa koji bi definisali u kojoj mjeri krizni štabovi imaju vlast nad vojskom, značilo je da su neke vođe kriznih štabova prisvajale više vlasti od drugih.¹⁰⁶ Međutim, uprkos lokalnim razlikama u praksi, za vojsku je, u njenim operacijama, saradnja i koordinacija sa kriznim štabovima bila od suštinskog značaja.

57. Ima više dosljednih dokaza da su opštinski krizni štabovi ostvarivali kontrolu i tijesnu koordinaciju s opštinskim policijskim snagama. Krizni štabovi su omogućili stvaranje srpskih policijskih snaga u opštinama, uključujući otpuštanje nesrba iz policije.¹⁰⁷ Kad su stvorene čisto srpske policijske snage, krizni štabovi su kontrolisali i tijesno saradivali sa svojom opštinskom policijom.¹⁰⁸ Vlastita hijerarhija policijskih snaga jasno je pokazivala da krizni štabovi mogu izdavati naređenja lokalnoj policiji.¹⁰⁹

Prijedor: Krizni štab je od riječi do riječi ponovio mnoge dijelove vladinih uputstava u svojoj Odluci o radu Kriznog štaba, ali je izostavio u ijelosti član koji kaže da je vojna komanda ekskluzivna odgovornost profesionalnog kadra i time prešutno sebi sačuvao pravo da interveniše. Odluka o organizaciji i radu Kriznog štaba opštine Prijedor, maja 1992. P000-7337-P000-7342, engl. 0301-6068-0301-6072. Preambula Odluke navodi da se Krizni štab obrazuje na osnovu člana 110 Ustava RS-a, koji opštinama daje pravo "... da na svojoj teritoriji uređuju i organizuju narodnu odbranu i da rukovode teritorijalnom odbranom".

¹⁰⁶ Vidi npr. **Vojska:** Bogdan Subotić, ministar odbrane RS, tvrdio je da nije uopšte trebalo obrazovati krizne štabove, da nije bilo nikakve pravne osnove za njihov nastanak i da je manjak propisa ometao vojne operacije: "Dosadašnja praksa je pokazala da nije uvijek bila precizno izvedena podjela nadležnosti između kriznih štabova i vojnih organa, pa je dolazilo do manjih nesuglasica". "Ukinuti krizni štabovi," *Glas* 7. jula 1992, str. 1 (0095-1907, engl. 0110-9949-0110-9950)

¹⁰⁷ Krizni štabovi koji su naredili da se formira srpska policija i iz policije otpuste nesrbi:

Brčko: "Po početku ratnih dejstava i istog dana preuzimanja Stanice javne bezbjednosti Ratno predsjedništvo je postavilo načelnika Stanice javne bezbjednosti (Veselić Dragana) i počelo se sa popunjavanjem stanice u čiji sastav su ušli i prethodno zaposleni Srbi." "PREGLED DOGAĐAJA I STANJA," (0074-1394-0074-1411, engl. 0096-7572-0096-7577).

Ključ: Krizni štab je proglasio obrazovanje srpske policije i promjenu oznaka. Javni proglas Kriznog štaba, 8. maja 1992. (0091-4749-0019-4750, engl. 0190-8920-0190-8921)

Pale: Muslimanskim policajcima... "saopštio (im) odluku Kriznog štaba SO Pale i Vlade SAO Romanija da svi milicionari muslimanske nacionalnosti predaju naoružanje i opremu koju duže". Izjava policajaca muslimanske nacionalnosti, 24. marta 1992. (0204-8150-0204-8151, engl. 0302-6252-0302-6253)

¹⁰⁸ Dokazi o kontroli kriznog štaba nad policijom:

Bosanska Krupa: "NAREDBA o aktiviranju rezervnog sastava milicije" br. 9/91, 30. decembra 1991. (0091-4269-0091-4270, engl. 0088-4608-0088-4609). Ratno predsjedništvo je naredilo kako treba da funkcioniše policija u ratnim uslovima. "ODLUKA o organizovanju i načinu rada Srpske Opštine Bosanske Krupe u ratnim uslovima" br. 1/92, 7. maja 1992. (0059-0289-0059-0291, engl. 0302-0605-0302-0607)

Ključ: SJB je pokupila oružje "u skladu sa odlukom Kriznog štaba" "INFORMACIJA o radu i aktivnostima SJB Ključ za vrijeme borbenih dejstava na području opštine Ključ" br. 9/92, jula 1992. (0048-9819-0048-9838, engl. 0300-8004-0300-8016, str. 9).

Kotor Varoš: Krizni štab je razmotrio rad SJB. Krizni štab zahtijeva da policija i vojska preuzmu brigu o sigurnosti i stvore uslove potpune bezbjednosti na području opštine. "Bilten Kriznog štaba" br. 1/3, 26. juna 1992. (0041-6213-0041-6216, engl. L000-4310-L000-4318, str. 5)

Prijedor: Vidi "Pregled zaključaka, naredbi i odluka koje je donio Krizni štab odnosno Ratno predsjedništvo, a koji se odnose na SJB i Regionalnu komandu u periodu od 29. 5. do 24. 7. 1992. god." (0063-3784-0063-3786, engl. 0092-6816-0092-6818)

Prijedor: Policija je izvijestila Krizni štab o izvršenju naređenja Kriznog štaba. Izvještaj Stanice javne bezbjednosti Prijedor 11/12-24, 1. jula 1992. (0063-3809-0063-3810, engl. 0091-3687-0091-3688)

Sanski Most Krizni štab je imenovao člana Kriznog štaba za novog načelnika policije. "ZAKLJUČCI" br. 11/92, 27. aprila 1992. (0047-1858-0047-1859). Među naređenjima Kriznog štaba izdatim policiji je i: "NAREDBA" br. KŠ-30-2/92, 6. juna 1992. (0047-1232-0047-1233, engl. 0090-2646-0090-2646).

Šipovo: Krizni štab je naredio načelniku policije i komandantu TO-a da razoružaju Muslimane. Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 19. maja 1992. (0219-4132-0219-4141). Krizni štab je pokazao da ima

AKCIJE KRIZNIH ŠTABOVA U SRPSKIM OPŠTINAMA

58. Pored njihove vojne uloge, krizni štabovi su preduzeli i druge odgovarajuće akcije koje su pridonosile vojnim naporima snaga bosanskih Srba i prisilno iseljavanje nesrba. Naprimjer, Ratno predsjedništvo Ilidže odlučilo je da presiječe snabdijevanje vodom Sarajeva.¹¹⁰

59. U raznim slučajevima krizni štabovi su osnivali, kontrolisali, podržavali ili barem imali pristup zatočeničkim centrima.¹¹² Oni su naređivali hapšenja pojedinaca i čitavih

ovlašćenja da riješi problem komandovanja lokalnom policijom i imenuje komandanira policije i načelnika policije. Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 9. juna 1992. (0219-4110-0219-4115).

¹⁰⁹ Dokazi da je Ministarstvo unutrašnjih poslova očekivalo od lokalne policije da izvršava naređenja kriznih štabova:

Policija: Depeša CSB-a Banje Luke upućena lokalnoj SJB: "U svojim aktivnostima dužni smo da se pridržavamo svih mjera i radnji koje naredi Krizni štab AR.

"ZAKLJUČCI" depeša br. 11-144, 20. maja 1992. (0063-3164-0063-3168, engl. 0091-6498-0091-6502)

Policija: Naređenje CSB-a Banje Luke ukazuje na to da su lokalne policijske stanice primale i izvršavale naređenja koja su izdavali opštinski i regionalni krizni štabovi, br. 11-169, 30. jula 1992. (0045-1835-0045-1840, engl. 0110-6417-0110-6420)

¹¹⁰ **Ilidža:** "ODLUKA" br. 976/92, 22. jula 1992. (0223-7463).

¹¹² Primjeri ovlašćenja kriznih štabova u vezi sa zatočeničkim centrima:

Policija: "Krizni štab opštine Prijedor odlučio je da u naselju Trnopolje organizuje prihvata i smještaj osoba koje traže zaštitu, te da ratne zarobljenike treba držati za vrijeme postupka u zgradi RO /radna organizacija/ Keraterm u Prijedoru, ili u upravnoj zgradi i radionici RŽR /Rudnik željezne rude/ u Omarskoj." CSB Banja Luka, Komplet izvještaja SJB Prijedor, Bosanski Novi i Sanski Most u vezi s trenutnom situacijom i zatvorenima, zatočeničkim /pritvornim/ centrima, izbjeglicama i ulogom SJB, 18. augusta 1992. (B003-2526-B003-2564, engl. 0300-8556-0300-8567, str. 1)

Policija: "Krizni štab opštine Sanski Most donio je odluku kojom nalaže osnivanje sabirnih i istražnih centara u prostorijama sportske dvorane, objektima *Betonirke* i velikoj radionici fabrike *Krings*. Kao rezultat specijalne odluke Kriznog štaba, osnovan je jedan zatvor u objektu *Betonirka*". CSB Banja Luka, Komplet izvještaja SJB Prijedor, Bosanski Novi i Sanski Most u vezi s trenutnom situacijom i zatvorenima, zatočeničkim /pritvornim/ centrima, izbjeglicama i ulogom SJB, 18. augusta 1992. (B003-2526-B003-2564, engl. 0300-8556-0300-8567, str. 6)

Doboj: Krizni štab je formirao komisiju da ispita uslove pod kojima se drže zatvorenici i da utvrdi da li VRS izvršava naređenje o primjeni Međunarodnih zakona i običaja ratovanja. Izvještaj o problemima s paravojnim formacijama u području pod kontrolom CSB Doboj, br. 01-18/92, 27. jula 1992. (0074-1316-0074-1321, engl. 0302-5623-0302-5625)

Ilidža: Krizni štab je pripremio spisak zarobljenika za razmjenu. "SPISAK ZA RAZMJENU ZAROBLJENIH LICA", br. 100-03, 25. juna 1992. (0107-0977-0107-0978)

Ključ: Krizni štab je primio izvještaje o transferu zatvorenika i njihovim uslovima. "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO Ključ" (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866, str.14).

Kotor Varoš: "Donesena je Odluka da se ...sala za sjednice u Pilani privremeno koristi kao zatvor i preporučeno je da se sva privedena lica ubuduće privode u salu za sjednice Pilane." Zapisnik sa sastanka Ratnog predsjedništva, 8. jula 1992. (0041-5539-0041-5539, engl. 0190-0663-0190-0663)

Prijedor: Drljača je izdao naređenje o osnivanju logora Omarska "u skladu sa odlukom Kriznog štaba" i uputio kopiju svog naređenja Kriznom štabu. Naređenje br. 11-12-20, 31. maja 1992. (0063-3763-0063-3765, engl. 0106-8146-0106-8149)

Prijedor: Krizni štab je zabranio pojedinačno puštanje na slobodu zatvorenika iz Trnopolja, Omarske i Keraterma. Zaključak br. 01-023-45/92, 2. jula 1992. (0063-3784-0063-3786, engl. 0092-6816-0092-6818)

Sanski Most: Krizni štab je naredio formiranje logora u Sitnici. Zaključci Kriznog štaba, br. KŠ-39/92, 23. juna 1992. (0043-1771-0043-1772, engl. 0090-2647-0090-2648)

kategorija ljudi, kao što su "svi ljudi hrvatske nacionalnosti"¹¹³ ili "svi vojno sposobni Muslimani koji bi mogli naškoditi Srbima".¹¹⁴ Krizni štabovi su odobravali prebacivanje zatvorenika u i iz zatočeničkih centara,¹¹⁵ naprimjer, u Sanskom Mostu su među onima koje je trebalo poslati u Manjaču bili "ljudi koji nisu poželjni u opštini."¹¹⁶ Krizni štabovi su naređivali puštanje iz logora i zatvora pojedinaca ili kategorija zatvorenika.¹¹⁷

60. Status i egzodus nesrpskog stanovništva u srpskim opštinama bio je stalna tema rada kriznih štabova: Krizni štab Ključa izjavio je da je on "rješavao pitanja oko organizovanog iseljavanja građana muslimanske nacionalnosti kao i samog pitanja statusa građana muslimanske nacionalnosti."¹¹⁸ Ratno predsjedništvo Čelinca dalo je nesrpskom stanovništvu "poseban status" koji im je zabranjivao kretanje po gradu između 16:00 i 06:00 sati, putovanje izvan svojih sela ili komuniciranje s rođacima izvan opštine, "zadržavanje na ulici" ili okupljanje u grupama većim od troje ljudi, prodaju ili razmjenu imovine, vožnju kola, lov, ribolov ili plivanje u rijeci.¹¹⁹

¹¹³ **Bosanski Šamac:** "Privode se u izolaciju svi pripadnici hrvatskog naroda i raspoređuju u vitalne objekte u gradu i selima "ODLUKA" br. 95-10/92, 15. maja 1992. (0061-1202-0061-1202, engl. 0061-5788-0061-5788)

¹¹⁴ **Bosanski Petrovac:** "Do osposobljavanja zatvora u Kozilama sačiniti plan za hapšenje i privođenje svih Muslimana vojno-sposobnih za koje se pretpostavi da bi mogli nanijeti bilo kakvo zlo Srbima". Zapisnik sa 41. sjednice Kriznog štaba, br. KŠ-70/92, 30. juna 1992. (0094-6846-0094-6847, engl. 0094-6844-0094-6845) Drugi primjeri kriznih štabova koji su naređivali hapšenja uključuju **Sanski Most:** Rašulin dnevnik navodi osobe koje treba uhapsiti. (0037-9462-0037-9462, engl. 0110-4365-0110-4365). Vidi takode **Policija:** "Neke osobe su dovedene u (zatočenički centar) u skladu s naređenjima opštinskog (Sanski Most) Kriznog štaba" Banja Luka CSB, Komplet izvještaja SJB Prijedor, Bosanski Novi i Sanski Most u vezi s trenutnom situacijom i zatvorenicima, zatočeničkim/pritvornim/ centrima, izbjeglicama i ulogom SJB, 18. augusta 1992. (B003-2526-B003-2564, engl. 0300-8556-0300-8567, str. 6)

¹¹⁵ Primjeri kriznih štabova koji su odobrili prebacivanje zatvorenika u i iz zatočeničkih centara:

Policija: "Krizni štab opštine Prijedor procijenio je da bi iz bezbjednosnih razloga bilo poželjeno prebaciti zatvorenike (iz Keraterma) u neko drugo mjesto i odlučio se za objekat upravne zgrade i radionice Omarska RŽR. Istom odlukom određuje se da objekat *Keraterm* u Prijedoru treba koristiti isključivo za tranzit, da ljudi koji su dovedeni treba u njega da budu primljeni u svrhu prebacivanja u objekte u Omarskoj ili Trnopolju....Dana 27. maja 1992, prema odluci Kriznog štaba opštine Prijedor, svi zatvorenici iz objekta *Keraterm* u Prijedoru prebačeni su u objekat u Omarskoj" CSB Banja Luka, Komplet izvještaja SJB Prijedor, Bosanski Novi i Sanski Most u vezi s trenutnom situacijom i zatvorenicima, zatočeničkim/pritvornim/ centrima, izbjeglicama i ulogom SJB 18. augusta 1992. (B003-2526-B003-2564, engl. 0300-8556-0300-8567, str. 2)

Kotor Varoš: "Treba prebaciti 20 zatočenika u Manjaču...da se lica koja su se predala u Garićima pošalju na Manjaču, ali da se ne mogu odatle pustiti dok se ne puste naši vojnici ..." Izvod iz zapisnika sa 137. sjednice Ratnog predsjedništva. (0041-5634-0041-5634, engl. 0092-3386-0092-3386)

Zvornik: Privremena vlada je platila za transport 4 autobusa puna zatvorenika iz Zvornika do Batkovića 15. jula 1992. Nalog za isplatu i račun za transportne usluge "Drina-Transa", 21. jula 1992. (0132-8456-0132-8458)

¹¹⁶ **Sanski Most:** Krizni štab imenuje članove "zadužene za rješavanje pitanja zatvorenika i njihove kategorizacije i deportovanja na Manjaču. 1. kategorija: političari. 2. kategorija: nacionalistički ekstremisti. 3. kategorija: ljudi koji nisu poželjni u opštini Sanski Most." Odluke Kriznog štaba, br. KŠ-29/92, 4. juna 1992. (0047-1746-0047-1749, engl. 0110-6746)

¹¹⁷ Primjeri kriznih štabova koji su naredili puštanje iz zatočeničkih centara i logora:

Sanski Most: "NAREDBA" br. KŠ-38-5/92, 18. juna 1992. (0047-1178-0047-1179, engl. 0092-9266-0092-9266); "ZAKLJUČCI" br. KŠ-31/92, 8. juna 1992. (0047-1270-0047-1270, engl. 0092-9267-0092-9267)

Vogošća: Krizni štab je naredio da se 154 zatvorenika puste iz zatvora. "NAREDBA" br. 1042/92, 26. maja 1992. (0223-2640-0223-2641)

¹¹⁸ **Ključ:** "IZVJEŠTAJ o radu Kriznog Štaba /Ratnog Predsjedništva/ Skupštine opštine Ključ" (0034-9532-0034-9536, Eng. 0102-5010-0102-5015). Vidi takode "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO Ključ" (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866).

¹¹⁹ **Čelinac:** "ODLUKA o statusu nesrpskog stanovništva na području opštine Čelinac" broj 01-800-83/92, 23. jula 1992. (0056-7982-0056-7984, engl. 0303-1072-0303-1075).

61. Drugi krizni štabovi su preduzeli akcije koje su bile manje sveobuhvatne od akcije u Čelincu, ali su služile progonu nesrpskog stanovništva ili su im dale status građana drugog reda u srpskim opštinama.¹²⁰ U Šipovu, naprimjer, Krizni štab je uslovio da se humanitarna pomoć može dijeliti isključivo Srbima i raspravljao o tome da li Muslimanima treba dozvoliti uopšte da žive u opštini.¹²¹ Krizni štabovi su naređivali da se nesrbi otpuste sa opštinskih funkcija i iz određenih preduzeća ili sa određenih radnih mjesta.¹²² Krizni štabovi su koristili svoju kontrolu nad slobodom kretanja u opštinama da odlučuju gdje i kako može putovati nesrpsko stanovništvo.¹²³ Krizni štabovi su naredili uspostavljanje lokalnog

¹²⁰ Druge akcije poduzete da bi se diskriminiralo nesrpsko stanovništvo:

Novo Sarajevo: Krizni štab opisuje odnos prema Muslimanima i Hrvatima, na koji se gleda kao dio njegovih odgovornosti: "...javno mi nastupamo vrlo korektno pri čemu za svaki ulaz biramo šefa ulaza koji odgovara za stanje u svom ulazu i za sve podatke o stanarima. Policija tajno primjenjuje uobičajenu proceduru prema ljudima koji su učestvovali u vojnim aktivnostima protiv nas."

Izvjestaj o radu Kriznog štaba, br. 071/92, 5. juna 1992. (0084-5158-0084-5162, engl. 0089-8392-0089-8396)

Pale: Krizni štab je naredio da se isključe telefoni Muslimanima, a njihovi brojevi daju srpskoj TV Pale. "NAREDBA" br. 39/92, 7. maja 1992. (0208-9424-0208-9424)

¹²¹ **Šipovo:** Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba, 19. maja 1992. (0219-4132-0219-4141). Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba, 2. juna 1992. (0219-4116-0219-4125)

¹²² Primjeri kako su krizni štabovi otpuštali nesrbe s opštinskih i poslovnih položaja:

Ključ: Ratno predsjedništvo je odlučilo da Muslimani ne mogu raditi na strateški važnim poslovima: zaštititi društvene imovine, u društvenim ili javnim preduzećima, državnim institucijama ili SJB-u. Odluka br. 05-01/92, 21. jula 1992. (0091-4877-0091-4877, engl. 0110-7607-0110-7607). Vidi odluke Ratnog predsjedništva od 21. jula 1992. o otpuštanju Muslimana sa opštinskih funkcija (0048-9866-0048-9866 do 0048-9870-0048-9870). Krizni štab Ključ je tvrdio da je "riješio kadrovska pitanja u sudstvu, opštinskim organima uprave, javnim i društvenim preduzećima." "IZVJEŠTAJ o radu Kriznog štaba /Ratnog Predsjedništva/ Skupštine opštine Ključ" (0034-9532-0034-9536, engl. 0102-5010-0102-5015). Vidi takođe "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO Ključ" (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866).

Prijedor: Odluka Medicinskog centra Prijedor o otpuštanju Muslimana s radnih mjesta citira Zaključke Kriznog štaba br. 02-111-132/92 od 5. juna 1992. kao opravdanje. "RJEŠENJE o prestanku radnog odnosa" 7. juna 1992, br. 02-642/11 (P005-4045-P005-4045); "RJEŠENJE o prestanku radnog odnosa", 8. juna 1992, br. 02-627/7 (P005-4129-P005-4129).

Sanski Most: Krizni štab naređuje Muslimanima i Hrvatima da idu na neplaćeni odmor. Muslimanima i Hrvatima koji nemaju potvrdu o stalnom boravku neće biti isplaćene penzije. Zapisnik sa sastanka Ratnog štaba 14. jula 1992. (0047-1734-0047-1739, engl. 0110-2236-0110-2237)

Šipovo: Krizni štab naređuje da se otpuste Muslimani u pošti, vatrogasnom društvu, benzinskoj pumpi, mesari i na ostalim vodećim poslovima. Zapisnik sa sastanka Kriznog štaba Šipovo, 19. maja 1992. (0219-4132-0219-4141)

Vogošća: Krizni štab naređuje da se radnici muslimanske i hrvatske nacionalnosti otpuste iz bolnice. Zaključci Kriznog štaba, 16. maja 1992. (0223-4988-0223-4988).

Zvornik: Privremena vlada je odlučila da se otpuste opštinski radnici koji se nisu javili na posao do 21. aprila 1992, "ODLUKA O PRESTANKU RADNOG ODNOSA" 01-20/92, 21. aprila 1992. (0213-2348).

¹²³ Primjeri kriznih štabova koji su kontrolisali slobodu kretanja:

Brčko: Ratno predsjedništvo je izdalo Muslimanima propusnice "na osnovu odluke Ratnog predsjedništva od 3. maja 1992." "PROPUSNICA" br. 156/92, 9. maja 1992. (0028-4833-0028-4834); br. 28/92, 8. maja 1992. (0028-4837-0028-4838).

Ilidža: "Krizni štab dozvoljava Muslimanima i Hrvatima da napuste područje, osim Butmira, Sokolović kolonije i Hrasnice, odakle ne smije niko otići. Niko ne smije proći u pravcu Sarajeva bez specijalne propusnice Kriznog štaba." Odluka br. 357/92, 19. maja 1992. (0223-7470-0223-7470).

Ilidža: "Propusnica" koju je izdao Krizni štab za 7 Muslimana 17. maja 1992. (0207-2612-0207-2612)

Ključ: "Zabranjuje se kretanje građana iz jednog područja u drugo na području opštine Ključ bez posebnog odobrenja Stanice javne bezbjednosti Ključ." "NAREDBA" br. 01/92, 27. maja 1992. (0057-5311-0057-5311, engl. 0110-7865-0110-7865); Krizni štab je zabranio kretanje građana iz jednog sela u drugo i okupljanje u grupama "NAREDBA" br. 19/92, 4. juna 1992. (0091-4738-0091-4738, engl. 0300-0823-0300-0823).

sudskog sistema, obrazovanje sudova, imenovanje sudija i otpuštanje nesrba s položaja u sudu.¹²⁴

62. Krizni štabovi su sprovodili politiku i postupak za prisilni odlazak nesrpskog stanovništva.¹²⁵ U Bosanskoj Krupi, Ratno predsjedništvo je, po vlastitim riječima,

Trnovo: Krizni štab naređuje da samo lokalni odbori SDS-a mogu izdavati dozvole za napuštanje teritorije. Naređenje Kriznog štaba, 2. maja 1992. (0027-0623, engl. 0027-0624).

Višegrad: Ratno predsjedništvo je izdalo Muslimanima dozvole za napuštanje opštine. "POTVRDA" br. 138/92, 15. maja 1992. (0058-4694, engl. 0190-2933); "POTVRDA" br. 139/92, 15. maja 1992. (0058-4695, engl. 0190-2934).

Vogošća: Krizni štab odobrava dozvole za 6 Bošnjaka da napuste teritoriju opštine "DOZVOLA" br. 539/92, 22. maja 1992. (0223-2712-0223-2712)

¹²⁴ Primjeri ovlaštenja kriznih štabova nad lokalnim sudstvom:

Bosanska Krupa: Ratno predsjedništvo formiralo je Ratni sud da obavlja sve funkcije nižeg suda i suda za prekršaje i da razmatra i odlučuje po svim izvještajima koje podnosi policija ili vojna policija. "ODLUKA o organizovanju i načinu rada Srpske Opštine Bosanske Krupe u ratnim uslovima" br. 1/92, 7. maja 1992. (0059-0289-0059-0291, engl. 0302-0605-0302-0607)

Ključ: Mnoga dokumenta pokazuju da je Ratno predsjedništvo otpuštalo Muslimane sa sudova i na njihova mjesta dovodilo Srbe, naprimjer: "ODLUKA" br. 05.03-7/92, 2. jula 1992. (0048-9871-0048-9871); br. 05.01-8/92, 2. jula 1992. (0048-9782-0048-9782); br. 05-03-4/92, 1. jula 1992. (0048-9783-0048-9783); br. 05-03-5/92, 1. jula 1992. (0048-9784-0048-9784); br. 05-03-6/92, 1. jula 1992. (0048-9785-0048-9785). Krizni štab/Ratno Predsjedništvo se smatralo zaslužnim: "...Krizni štab (/Ratno predsjedništvo/ SO-e) rješavalo je i određena kadrovska pitanja u sudstvu, (Javnom tužilaštvu, Sudu za prekršaje), opštinskim organima uprave, javnim i društvenim preduzećima i ustanovama", "IZVJEŠTAJ o radu Kriznog Štaba /Ratnog Predsjedništva/ Skupštine opštine Ključ" (0034-9532-0034-9536, engl. 0102-5010-0102-5015).

Sanski Most: Odluka Kriznog štaba o pokretanju rada suda i osnivanju zatvora. "ZAKLJUČAK" br. 01-012-28, 30. jula 1992. (0047-1752-0047-1755). Krizni štab imenuje sudiju da bi se uspostavio vojni sud. Zaključci br. KŠ-17/92, 7. maja 1992. (0047-1842-0047-1845, engl. 0093-8627-0093-8628).

Zvornik: "ODLUKA O RAZRJEŠENJU NOSILACA PRAVOSUDNIH FUNKCIJA U OSNOVNOM SUDU I OSNOVNOM TUŽILAŠTVU U ZVORNIKU" 01-27/92, 27. aprila 1992. (0213-2352); "ODLUKA O FORMIRANJU RATNOG VOJNOG SUDA" 01-023-71/92, 4. juna 1992. (0213-2401).

¹²⁵ Primjeri kriznih štabova koji su ustvari utvrdili politiku prisilne deportacije:

Policija: "Oko 3,500 građana muslimanske nacionalnosti, oba pola i svih starosnih grupa, iz doline Japre postiglo je sporazum s Kriznim štabom opštine Bosanski Novi i 9. juna 1992. napustilo opštinu i krenulo u pravcu Doboja. Ovo preseljavanje obavljeno je vozom čija se kompozicija sastojala od 22 vagona" CSB Banja Luka, Komplet izvještaja SJB Prijedor, Bosanski Novi i Sanski Most u vezi s trenutnom situacijom i zatvorenima, zatočeničkim /prитvornim/ centrima, izbjeglicama i ulogom SJB, 18. augusta 1992. (B003-2526-B003-2564, engl. 0300-8556-0300-8567, str. 9)

Ključ: "Na sjednicama Kriznog štaba često su rješavana pitanja oko organizovanog iseljavanja građana muslimanske nacionalnosti kao i samog statusa građana muslimanske nacionalnosti" "IZVJEŠTAJ o radu Kriznog Štaba /Ratnog Predsjedništva/ Skupštine opštine Ključ" (0034-9532-0034-9536, engl. 0102-5010-0102-5015). Vidi takođe "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO-e Ključ" (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866).

Kotor Varoš: "- lica koja su se prijavila za iseljenje odustaju od toga pa treba ispitati odnosno vidjeti zašto", Zapisnik sa 23. sjednice Ratnog predsjedništva, 19. jula 1992. (0041-5557, engl. L004-2656-L004-2657). "...da svi oni koji su bili ili imaju nekog od članova porodice u neprijateljskoj vojsci, budu protjerani iz Republike Srpske. /.../ Da vojska i milicija pripreme spisak lica koje treba protjerati sa teritorije Opštine. (Krizni štab) treba da se pripremi Odluka o zabrani povratka licima koja su napustila teritoriju Opštine." Zapisnik sa 133. sjednice Ratnog predsjedništva, 4. decembra 1992. (0041-5638-0041-5638, engl. 0091-8267-0091-8267).

Sanski Most: "Problem izbjeglica sa područja mahale kao i problem sa Muslimanima i Hrvatima koji nisu lojalni Ustavu i zakonima Srpske Republike BiH rješavati dugoročno, a to znači omogućiti iseljavanje svima onima koji nisu uzimali oružje u ruke, a žele promijeniti opštinu. Takođe uspostaviti vezu s rukovodstvom Autonomne regije Krajine u vezi s realizacijom ideje o preseljenju stanovništva." Zaključak Kriznog štaba br. KŠ 27/92 30. maja 1992. (0047-1742-0047-1745, engl. 0110-6744-0110-6745).

“ponudilo Muslimanima dva rješenja, a to je da se sami organizuju i isele ...ili da se to uradi vojnički.”¹²⁶ Da je to bila koordinirana politika za stvaranje države kojom bi dominirali Srbi pokazano je sporazumom sedam opština od 7. juna 1992. “da se sa teritorija naše opštine isele Muslimani i Hrvati do nivoa kad svaka od ovih opština može da održava ... srpsku vlast na svojoj teritoriji.”¹²⁷

63. Krizni štabovi su nadgledali iseljavanje nesrpskog stanovništva iz opština osnivanjem “komisija za iseljavanje”, “putnih agencija” i “agencija za razmjenu”.¹²⁸ Oni su postavili kriterije za odlazak,¹²⁹ uključujući plaćanje takse i potpisivanje formulara da nesrbi odlaze “dobrovoljno”.¹³⁰ Oni su utvrdili maksimalnu sumu novca, obično 300 DM, koju

Vogošća: Krizni štab je imenovao dvojicu ljudi koji su odgovorni za “čišćenje” Svraka i drugih područja. Područje Semizovca treba “očistiti” od terorista ili provokativne vatre. Zaključci Kriznog štaba. 16. maja 1992. (0223-4988-0223-4988).

¹²⁶ **Bosanska Krupa:** Ratno predsjedništvo je reklo da je glavni razlog za transfer stanovništva bio “fizička bezbjednost muslimanskog naroda i već istorijski dokazana i potvrđena plemenitost i dobrotu Srba koji nisu skloni zločinima i genocidima”, čime se podrazumijeva da je jedina druga opcija bio genocid. “IZVJEŠTAJ o radu Skupštine opštine i Ratnog predsjedništva” april 1993. (0091-4361-0091-4371, engl. 0091-2076-0019-2088, str. 5).

Vidi takođe Naređenje o evakuaciji preostalog muslimanskog stanovništva, Broj 130/92, 22. maja 1992. (0091-4396-0091-4396, engl. 0092-3271-0092-3272).

¹²⁷ **Sanski Most:** Izvještaj o sastanku političkih predstavnika, 7. juna 1992. (0042-3657-0042-3658, engl. 0303-1763-0303-1764).

¹²⁸ Komisije za iseljavanje, putne agencije i agencije za razmjenu, koje su osnovali krizni štabovi:

Bosanski Petrovac: “SAOPŠTENJE” Komisije za iseljavanje (0059-0675-0059-0675)

Ključ: “Osnovana je Agencija za prijem i preseljavanje izbjeglica iz jednog područja u drugo.” “KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO Ključ” (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866, str. 3).

Kotor Varoš: Aktivnosti u vezi s iseljavanjem stanovništva nisu ispunile očekivanja, ovim zadatkom treba se baviti na organizovaniji način, treba osnovati agenciju da se bavi ovim pitanjima. Zapisnik sa 14. sjednice Ratnog predsjedništva, 14. jula 1992. (0041-5572-0041-5573, engl. 0190-0444-0190-0445). Treba pripremiti detaljan plan za funkcionisanje službe za iseljavanje stanovništva. Zapisnik sa 37. sjednice Ratnog predsjedništva, 27. jula 1992. (0041-5760-0041-5760, engl. 0190-9382-0190-9382)

Sanski Most: Krizni štab naređuje formiranje Komisije za iseljavanje stanovništva. Zaključci Kriznog štaba Sanski Most KŠ-39/92 od 23. juna 1992. (0043-1771-0043-1772, engl. 0090-2647-0090-2648) Komisija za kretanje stanovništva podnosi izvještaje Kriznom štabu. Zapisnik sa sastanka Ratnog štaba, 21. jula 1992. (0047-1716-0047-1719, engl. 0110-6742-0110-6743)

Zvornik: Privremena vlada je osnovala agenciju za razmjenu nekretnina. “ODLUKA O OSNIVANJU AGENCIJE ZA RAZMJENU NEKRETNINA” 01-023-16/92, 11. maja 1992. (0213-2364).

¹²⁹ Primjeri kako su krizni štabovi postavljali uslove za odlazak:

Policija: “Prema Odluci o dobrovoljnom preseljavanju građana vlade AR Autonomne Regije Krajina i Naređenju Kriznog štaba opštine Bosanski Novi o kriterijima za dobrovoljno preseljavanje, 5.680 osoba s odgovarajućim dokumentima napustilo je opštinu Bosanski Novi 23. jula 1992...Zajedno sa ovom grupom...istog dana, 23 jula 1992. uveče, opštinu je napustilo još 1.200 građana, uglavnom muslimanske nacionalnosti bez odgovarajućih dokumenata.” CSB Banja Luka, Komplet izvještaja SJB Prijedor, Bosanski Novi i Sanski Most u vezi s trenutnom situacijom i zatvorenici, zatočeničkim /pritvornim/ centrima, izbjeglicama i ulogom SJB, 18. augusta 1992. (B003-2526-B003-2564, engl. 0300-8556-0300-8567, str. 9)

Ključ: “ODLUKA o kriterijima za mogućnost iseljenja sa područja opštine Ključ” br. 05-01/92, 30. jula 1992. (0048-9849-0048-9850, engl. 0110-7656-0110-7657)

Sanski Most: “ODLUKA o kriterijima za mogućnost iseljenja sa područja opštine” 2. jula 1992. (0047-1756-0047-1759, engl. 0093-0256-0093-0257)

¹³⁰ Vidi npr.

Kotor Varoš: Taksa za iseljenje iz područja povećana je sa 100 DM na 300 DM. Izvod iz zapisnika sa 101. sjednice Ratnog predsjedništva, 18. oktobra 1992. (0041-5677-0041-5678, engl. 0092-2329-0092-2330)

Bosanski Petrovac: Komisija za iseljavanje navodi Odluku Ratnog predsjedništva br. 102/92 od 31. jula 1992, da Muslimani mogu da se iseljavaju pod uslovom da potpišu ili saglasnost o razmjeni njihovih

deportovana osobe mogu sa sobom ponijeti.¹³¹ Oni su organizovali konvoje protjeranih, obezbjeđujući autobuse i policijsku pratnju¹³² i pregovarajući s Crvenim krstom i drugim opštinama o kretanju konvoja.¹³³

64. Krizni štabovi su nadgledali sistematsko sabiranje i preraspodjelu nesrpske imovine,¹³⁴ bilo prisiljavanjem onih koji su protjerani da prepišu imovinu državi¹³⁵ ili

nekretnina ili izjavu da prepisuju svoje nekretnine državi. "SAOPŠTENJE" Komisije za iseljavanje. (0059-0675-0059-0675, engl. 0190-9741-0190-9741)

Ključ: Na osnovu odluke Ratnog predsjedništva br. 05-01-136/92, o kriterijima za stalno iseljenje iz opštine, od 30. jula 1992, Komisija Ratnog predsjedništva za iseljavanje, uzela je od onih koji ostavljaju svoju imovinu izjave pod zakletvom da je ostavljaju dobrovoljno. "ZAPISNIK" br. 05-01-135-14/92, 31. jula 1992. (0057-4086-0057-4086, engl. L005-4111-L005-4112)

¹³¹ **ARK:** Odluka Kriznog štaba ARK od 3. juna 92. ograničava iznos na 300 DM ili njihovu protivvrijednost. (0049-7857-0049-7858, engl. 0088-2932-0088-2933), citira depešu CSB Banje Luke od 31. jula 1992. (0047-8696-0047-8697).

Kotor Varoš: Ratno predsjedništvo je odredilo maksimum od 300 DM. Zapisnik sa 43. sjednice Ratnog predsjedništva, 29. jula 1992. (0041-5754-0041-5754, engl. 0190-9380-0190-9381)

¹³² Vidi npr. **Policija:** Policija je "pomogla da se obezbijede konvoji za preseljavanje" iz Bosanskog Novog. CSB Banja Luka, Komplet izvještaja SJB Prijedor, Bosanski Novi i Sanski Most u vezi s trenutnom situacijom i zatvorenici, zatočeničkim /pritvornim/ centrima, izbjeglicama i ulogom SJB, 18. augusta 1992. (B003-2526-B003-2564, engl. 0300-8556-0300-8567, str. 9)

Bosanska Krupa: Evakuacija ukupnog stanovništva Arapuše organizovana je na osnovu naređenja Komande Ratnog štaba Srpske opštine Bosanska Krupa od 24. aprila 1992. "UPUTSTVO o evakuaciji stanovništva sa izbjeglicama iz MZ ARAPUŠA", 1. maja 1992. (RR04-0300-RR04-0301)

Kotor Varoš: "Da se ubuduće za prevoz lica koja se iseljavaju izvrši mobilizacija svih raspoloživih autobusa na području opštine koji će se koristiti za preseljavanje stanovništva." Zapisnik sa 43. sjednice Ratnog predsjedništva 29. jula 1992. (0041-5754-0041-5754, engl. 0190-9380-0190-9381)

Zvornik: Privremena vlada platila za transport izbjeglica iz Koz luka do granice sa Srbijom, 4. i 15. jula 1992. Nalog za isplatu i račun za transportne usluge "Drina-Transa", 21. jula 1992. (0132-8456-0132-8458)

¹³³ Vidi npr. **Kotor Varoš:** "Što se tiče akcija u vezi s predajom oružja i iseljavanjem ljudi iz opštine, (predsjednik Ratnog predsjedništva) se sjeća da su te akcije i uopšte sve aktivnosti izvedene na osnovu naređenja vlade i Predsjedništva Republike Srpske, uz učešće Voje Kuprešanina, pregovarača i Međunarodnog Crvenog krsta." Izvod iz Zapisnika sa 101. sjednice Ratnog predsjedništva, 18. oktobra 1992. (0041-5677-0041-5678, engl. 0092-2329-0092-2330)

Prijedor: "Krizni štab opštine Prijedor ustanovio je da se povećao broj ljudi koji dobrovoljno podnose zahtjev za iseljavanje iz opštine i AR-a /Autonorne Regije/ Krajina. Razmotrivši taj problem, Krizni štab se saglasio da ubrza sve aktivnosti koje bi omogućile da se ovaj proces ostvari na organizovan način... Uskoro će biti organizovani specijalni konvoji kako bi se garantovala bezbjednost imovine onih koji žele da se isele." "Konvoji za iseljavanje" *Kozarski vjesnik* 10. jula 1992. (0051-8613-0051-8614, engl. 0091-3716-0091-3716)

Sanski Most: Krizni štab je odredio dva člana da odu u Prijedor i raspitaju se o mogućnostima slanja onih koji žele da se isele konvojem željeznicom. Zaključci Kriznog štaba br. KS-39/92, 23. juna 1992. (0043-1771-0043-1772, engl. 0090-2647-0090-2648)

¹³⁴ Primjeri kriznih štabova koji su sakupljali i preraspoređivali imovinu:

Predsjedništvo: Odluka o povratku raseljenih lica na teritoriju Srpske Republike Bosne i Hercegovine, 2. juna 1992: Član 5: Imovina osoba (koje su se privremeno iselile iz ratom pogođenih područja Srpske Republike) biće privremeno uzeta za odbranu Srpske Republike Bosne i Hercegovine. Upravljanje pomenutom imovinom biće povjereno opštinskom kriznom štabu. (0044-7475, engl. 0304-6880-0304-6882)

Vlada: Odluka da se obezbijede tehnička oprema i drugi materijali potrebni za odbranu, br. 03-109, 29. aprila 1992. *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini* I/5 (9. maja 1992.) (Y000-5499-Y000-5499, engl. 0051-1019-0051-1021, str. 1): Član 1: Sva hrana, potrošačka i druga roba potrebna za odbranu Srpske Republike BiH koja je u vlasništvu legalnih entiteta i građana, a stečena je na ilegalan i nezakonit način, biće zaplijenjena i stavljena na raspolaganje kriznim štabovima...Član 2: Krizni štabovi će oformiti tročlane komisije koje će evidentirati svu zaplijenjenu robu...odlučivati gdje i kako će se skladištiti i koji kriterij raspodjele će se primjenjivati...

jednostavno proglašavanjem da "napuštena" imovina sada pripada opštini.¹³⁶ U Kotor Varoši Ratno predsjedništvo je "oko oduzimanja novca licima koja se iseljavaju" odlučilo da se "novac koji je ovim postupkom oduzet iskoristi za pomoć porodicama poginulih boraca i druge neophodne troškove Opštine."¹³⁷

65. Krizni štabovi su preduzeli druge mjere da osiguraju da se nesrpsko stanovništvo ne vrati.¹³⁸ Krizni štab Ključa je, naprimjer, objavio da će spriječiti povrat onih koji su otišli "bez odgovarajućeg razloga".¹³⁹

Ilijaš: Pregled prihoda i rashoda Skupštine opštine Ilijaš od 11. maja 1992 do 30. juna 1992. uključujući i prihod od pljenidbe i prodaje robe koja je pripadala jednom vlasniku prodavnice Muslimanu. (0225-2619-0225-2626)

Ključ: Nacrt odluke Ratnog predsjedništva o postupku i uslovima pod kojima se mogu preraspodjeljivati namještaj i drugi kućanski aparati iz robe konfiskovane na teritoriji opštine Ključ, uključujući televizore i druge elektronske aparate, slike i satove, kućanske uređaje, lampe i lustere. (0048-9906-0048-9906, engl. L005-4161-L005-4163)

Sanski Most: "U područjima opštine Sanski Most iz kojih su vršene oružane intervencije, odnosno oružana dejstva protiv vojske Srpske Republike BiH izuzima se iz privatnog vlasništva sva pokretna i nepokretna imovina i pretvara u državnu imovinu." Nacrt odluke Kriznog štaba, 29. juna 1992. (0047-1503-0047-1504, engl. 0110-6150)

Trnovo: Krizni štab je citirao Uputstva od 19. decembra 1991. kao osnovu za odluku da se jedan muslimanski stan da jednoj Srkinji. "RJEŠENJE" br. 01-01, 19. jula 1992. (0227-7821-0227-7827)

Vogošća: Naredenje Kriznog štaba da se uzme roba iz klaonice u vlasništvu Ferida Orhana i prebaci u SRJ zbog prodaje putem "Pretis Komerca" u Beogradu, br. 1093/92, 26. maja 1992. (0223-2714-0223-2714)

¹³⁵ Vidi npr. **Bosanski Petrovac:** Komisija za iseljavanje citira odluku Ratnog predsjedništva br. 102/92 od 31. jula 1992, da se Muslimani mogu iseliti pod uslovom da prepišu svoje nekretnine državi. Podjelu nekretnina vršiće Komisija za iseljavanje zajedno s Komandom Petrovačke brigade. "SAOPŠTENJE" Informacija Komisije za iseljavanje. (0059-0675-0059-0675, engl. 0190-9741-0190-9741).

¹³⁶ Vidi npr. **Prijedor:** "Proglašava se državnom, odnosno opštinskom imovinom sva imovina (nekretnine, pokretne stvari) koja je pripadala muslimanskom, hrvatskom i drugom stanovništvu kao i srpskom stanovništvu koje je napustilo područje opštine Prijedor i koje se nije odazvalo na poziv o opštoj mobilizaciji na području opštine Prijedor." Nacrt odluke Ratnog predsjedništva 01-023. (P000-6784-P000-6785, engl. 0300-3208-0300-3208)

Zvornik: Privremena vlada je odlučila da svako ko ne živi u svom stanu 15. maja 92, gubi pravo na taj stan i stan se stavlja na raspolaganje Privremenoj vladi da ga dodijeli drugima "ODLUKA" 03-023-1/92, 1. maja 1992. (0213-2353). Vidi takode "ODLUKA O PREUZIMANJU NAPUŠTENOG I SLOBODNOG STAMBENOG I POSLOVNOG PROSTORA NA PODRUČJU SRPSKE OPŠTINE ZVORNIK" 01-023-27/92, 16. maja 1992. (0213-2367).

¹³⁷ **Kotor Varoš:** Izvod iz Zapisnika sa 41. sjednice Ratnog predsjedništva, 28. jula 1992. (0041-5564-0041-5564, engl. 0190-9253-0190-9254).

¹³⁸ **Predsjedništvo:** Odluka o povratku raseljenih lica na teritoriju Srpske Republike Bosne i Hercegovine, 2. juna 1992, daje opštinskim kriznim štabovima pravo da odluči o daljem angažovanju bilo koje izbjeglice povratnika. (0044-7475, engl. 0304-6880-0304-6882)

Primjeri mjera kriznih štabova da se spriječi povratak nesrba:

Bosanska Krupa: Svim članovima SDA zabranjen je povratak u Bosansku Krupu. Odluka br. 65/92, 21. augusta 1992. (0094-1893-0094-1893, engl. 0089-2688-0089-2688)

Ilidža: "Program povratka Srba iz SR Jugoslavije," 21. juna 1992. (0223-7466-0223-7467)

Kalinovik: Vojni štab naređuje da se svi muškarci muslimanske nacionalnosti i vojno sposobni jave u SNO. Ako to ne učine, biće proglašeni neprijateljima SOS-a i biće im zabranjen povratak na teritoriju opštine, a njihova imovina će biti konfiskovana. "Proglas" 17. maja 92. (0094-9160-0094-9160, engl. 0110-5380-0110-5380)

Kotor Varoš: "Što se tiče povratka ljudi koji su izbjegli iz svojih kuća, treba vršiti selekciju od strane odgovarajuće komisije koja će nekima dozvoliti, a nekim ne, povrat" Izvod iz Zapisnika sa 122. sjednice Ratnog predsjedništva, 11. novembra 1992. (0041-5650-0041-5650, engl. 0091-9716-0091-9716).

66. Krizni štabovi su kontrolisali lokalne radio stanice i ostale medije. Radio stanice su emitovale naređenja i odluke kriznih štabova i krizni štabovi su tražili da program bude u skladu s njihovim naređenjima i politikom.¹⁴⁰ Neki krizni štabovi su pokrenuli vlastite novine, osnovali novinske agencije i TV stanice.¹⁴¹

67. U većini opština, skupština opštine počela je funkcionisati krajem ljeta ili početkom jeseni 1992. i raspušteni su krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa. Rjeđi je slučaj da su u nekim opštinama zadržali ratna povjereništa ili ratna predsjedništva tokom 1992. pa čak i 1993.¹⁴² Štaviše, srpske opštine i njihovi organi bili su isto toliko tvorevina SDS-a kao što su to bili krizni štabovi, tako da transfer vlasti na lokalnom nivou nije značio nikakvu promjenu odgovornosti na najvišem nivou.

ZAKLJUČCI

68. Mora se primijetiti da je za neke opštine na raspolaganju detaljna dokumentacija o kriznim štabovima, ratnim predsjedništvima ili ratnim povjereništva, dok kod drugih opština ima samo nekoliko ili uopšte nema na raspolaganju dokumenata za neka ili sva ova tijela. Zaključci ovog izvještaja su stoga neminovno ograničeni na dokaze koji su bili na raspolaganju u vrijeme njegovog pisanja.

69. Bez obzira na to, raspoloživi dokazi predstavljaju generalno dosljedan obrazac. Opštinski i regionalni krizni štabovi formirani su kao dio ciljeva rukovodstva bosanskih Srba da zauzmu i kontrolišu teritoriju u ime srpske države u nastajanju. Kako su institucije koje je uspostavilo vodstvo SDS-a počele da svojataju državnu vlast na republičkom nivou, to su isto tako činili i krizni štabovi na opštinskom i regionalnom nivou.

70. Efektivni stepen vlasti razlikovao se tokom vremena i od mjesta do mjesta, pošto je i državni sistem bio tvorevina u procesu samostvaranja i pisanja svojih vlastitih pravila. Međutim, krizni štabovi su funkcionisali kao dio tog državnog sistema, priznavajući njegovu vlast, izvršavajući njegovu politiku i dijeleći zajedničke ciljeve. Uspostavljanje

Kotor Varoš: Oni koji imaju članove porodice u neprijateljskoj vojsci biće protjerani. Izvod iz zapisnika sa 133. sjednice Ratnog predsjedništva, 4. decembra 1992. (0041-5638-0041-5638, engl. 0091-8267-0091-8267)

¹³⁹ **Ključ:** Zaključci Kriznog štaba, "KNJIGA zapisnika sa sjednica Kriznog štaba SO-e Ključ" (0057-3856-0057-3893, engl. 0091-3841-0091-3866, str. 3).

¹⁴⁰ Primjeri kontrole kriznih štabova nad radio programom:

Bosanski Petrovac: Pismo Kriznog štaba upućeno Radio stanici Petrovac, br. BPIII 13/1, 18. juna 1992. (0059-2510-0059-2510, engl. L003-5524-L003-5525)

Ključ: "Rad Radio Ključa odvijace se po uputstvima Kriznog štaba" Prijedlog organizacione šeme rada opštinskih organa u ratnim uslovima, maja 1992. (0047-4010-0047-4013, engl. 0047-7661-0047-7665)

Sanski Most: Krizni štab i SDS formirali su informativno odjeljenje, članovi Kriznog štaba zaduženi su za osoblje Radio stanice "ZAKLJUČKE" br. KŠ-31/92, 8. juna 1992. (0047-1270-0047-1273, engl. 0092-9267-0092-9267)

¹⁴¹ Naprimjer, Krizni štab **Ilidža** osnovao je radio i TV srpske opštine. "ODLUKA o osnivanju RTV SO Ilidža" br. 07/92 i 06/92, 29. maja 1992. (0223-6875-0223-6878)

¹⁴² Vidi npr. **Ilidža** "Naredba o obrazovanju ratnog predsjedništva na području Srpske opštine Ilidža" Broj 56/93, 16. januara 1993. (0223-7061-0223-7061).

ratnih predsjedništava i ratnih povjereništava služilo je samo da bi se formalizovao proces koji je počeo sa stvaranjem tajnih kriznih štabova SDS-a.

71. Opštinski krizni štabovi koordinirali su srpske vojne, političke i administrativne snage koje su učestvovale u preuzimanju i održavanju kontrole na terenu. Dobijali su naređenja i podršku od najviših državnih organa: ti organi su zauzvrat primali izvještaje od kriznih štabova.

72. Krajišnik i Plavšić su, kao članovi tih državnih organa, ne samo imali vlast nad kriznim štabovima, oni su lično imali i direktni kontakt s kriznim štabovima. Krajišnik i Plavšićeva nisu koristili svoju vlast da bi kritikovali ili izmijenili odluke i akcije kriznih štabova, čak kad je to uključivalo prisilno iseljavanje nesrpskog stanovništva. Zaista, kao što je predsjednik Ratnog predsjedništva Kotor Varoši, opštine koja je doživjela neke od najgorih oblika nasilja, rekao: "Kad je riječ o akcijama vezanim za predaju oružja i iseljavanje ljudi iz opštine...te akcije i sve aktivnosti uopšte izvođene su na osnovu naređenja Vlade i Predsjedništva Republike Srpske."¹⁴³

¹⁴³ **Kotor Varoš:** Izvod iz Zapisnika sa 101. sjednice Ratnog predsjedništva, 18. oktobra 1992. (0041-5677-0041-5678, engl. 0092-2329-0092-2330). Vidi takode BILTEN Ratnog predsjedništva Kotor Varoši, Godina I, br. 6 (24. jula 1992): "Ratno predsjedništvo i drugi odgovarajući organi, imajući puno razumijevanja za ove nesretnike, a u skladu sa važećim aktima Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Regije i Opštine, organizovano je pristupilo preseljavanju stanovništva." (0041-6470-0041-6476, engl. 0190-1025-0190-1031, str. 6)

0363-3890-0363-8969-BCST/

DODATAK C